

Oppreisningserstatning ved fysiske og psykiske krenkelser

En analyse av høyesterettspraksis og sentrale utviklingslinjer

Morten Kjelland^{*}

1 Innledning

Hovedregelen om oppreisning ved personskade og integritetskrenkelser er i dag forankret i skadeserstatningsloven¹ § 3-5. Bestemmelsen kom i 1973 som et tillegg til loven, og videreførte oppreisningshjemmelen i straffelovens² ikrafttredelseslov³ § 19 annet ledd for personskader og § 21 annet ledd for nærståendes død. Det ble ikke tilsiktet noen materiell realitetsendring.⁴

Oppreisning skal kompensere for tort og svie, som er en form for ikke-økonomisk tap. Skadelidte kan bli påført slik idéell skade ved integritetskrenkelser som for eksempel voldtekt, eller ved å ha blitt påført en personskade. For å ha rett til oppreisning stilles det særskilte krav til ansvarsgrunnlaget. Det må bygge på kvalifisert skyld hos skadevolder, som må ha handlet forsettlig eller grovt uaktsomt. Utmålingen skjer enten konkret og individuelt, eller med utgangspunkt i veiledende normeringer som er utviklet av Høyesterett – alt etter hva slags krenkelse man står overfor.

Oppreisningskrav krever lovhjemmel.⁵ Den alminnelige oppreisningsregelen i skl. § 3-5 er presisert og nyansert gjennom høyesterettspraksis, som er den sentrale rettskilden ved tolkningen. Det foreligger et omfattende doms- og kjennelsesmateriale om oppreisning.

* Morten Kjelland er professor ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.

1 Lov om skadeserstatning 13. juni 1969 nr. 26 (skl.).

2 Artikkelen er basert på straffeloven 1902, som gjaldt da analysene ble foretatt.

3 Lov om den almindelige borgerlige Straffelovs Ikrafttræden 22. mai 1902 nr. 11 (strl. ikrl.).

4 Sml. Ot.prp. nr. 4 (1972–73) s. 32 (sml. s. 40).

5 Sml. presiseringen i *Stebarn* (Rt. 2013 s. 805, avsnitt 24 og 31). Se også HR-2012-695-U, *Lilleborg Fagforening* (Rt. 1988 s. 198, på s. 205) og *Reitgjerdet I* (Rt. 1986 s. 1326, på s. 1344). Synspunktet har linjer tilbake til tolkningen av kriminalloven 1842, se *Fodnæs* (Rt. 1846 s. 353) og *Eide* (Rt. 1846 s. 402).

Et siktemål med denne artikkelen er å sette avgjørelsene *inn i et mer helhetlig system*. Hovedtyngden i artikkelen ligger på en rent juridisk (rettsdogmatisk) analyse, som deretter suppleres av utvalgte empiriske analyser av doms- og kjennelsesmaterialet. Underveis skal jeg – som en «rød tråd» – forsøke å avdekke *sentrale utviklingstrekk* i oppreisningsinstituttet. Til slutt i artikkelen vil jeg komme med et forslag til hvordan oppreisningsbeløp bedre kan sikres mot inflasjon.

Jeg avgrenser mot en behandling av retten til oppreisning ved annet enn fysiske og psykiske krenkelser, ut fra behovet for omfangsbegrensninger. Utenfor faller dermed retten til oppreisning ved ærekrenkelser, som er regulert i skl. § 3-6. Heller ikke behandles oppreisning ved brudd på immaterialrettslig vern etter for eksempel åndsverkloven⁶ § 55 og straffeprosesslovens⁷ regler om oppreisning etter uberettiget strafforfølgning. Disse oppreisningshjemlene trekkes bare inn i fremstillingen der de stedvis kan kaste lys over forståelsen av skl. § 3-5. Av plasshensyn avgrenser jeg mot å belyse prosessuelle og institusjonelle forhold, og vilkårene for å etablere oppreisningsansvar angis kun summarisk. Av samme grunn har jeg avgrenset mot problemkomplekset som omhandler solidaransvar, regress og tapsfordeling, hvor skaden er voldt av flere.

Oppreisningsinstituttet har en rekke begreper, som særkjennes ved at man ofte befinner seg i grensefeltet mellom strafferett og erstatningsrett. Skl. § 3-5 annet ledd bruker ordet «oppreisning», mens første ledd benytter den doble formuleringen «erstatning (oppreisning)». I rettspraksis og andre kilder brukes ordene «oppreisningserstatning» og kortformen «oppreisning» om hverandre.⁸ Begge uttrykksmåtene blir benyttet synonymt her, av variasjonshensyn. Oppreisningsbeløpene er omregnet til nåtidsbeløp og angitt i parentes for å kunne sammenlikne oppreisningserstatningene som er tilkjent i avgjørelsene, som spenner over mange år. Omregningen er basert på konsumprisindeksen,⁹ og avrundet til nærmeste hele tusen.¹⁰ Flere av avgjørelsene er gitt kallenavn for enklere å kunne holde dem fra hverandre. Samtlige kursiveringer og klammeparenteser er satt inn av meg, med mindre annet er angitt.

6 Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. 12. mai 1961 nr. 2. Høyesterettspraksis gir eksempler på at oppreisning er tilkjent, se bl.a. «*Brent av frost*» (Rt. 2010 s. 366, avsnitt 48–49).

7 Lov om rettergangsmåten i straffesaker 22. mai 1981 nr. 25 (strpl.). F.eks. anviser forskriften til strpl. § 447 fastsettelse av oppreisningsbeløp etter standardiserte satser.

8 Se til illustrasjon *Badeparken i Sandefford* (Rt. 2012 s. 1773), som bruker om hverandre «oppreisningserstatning» (avsnitt 23, 24 og 30–32) og «oppreisning» (avsnitt 20, 21, 24, 25 og 30).

9 Anvendelse av konsumprisindeksen finnes også i rettspraksis, se f.eks. *Badeparken i Sandefford* (Rt. 2012 s. 1773, avsnitt 31). Se også Nils Nygaard: *Skade og ansvar*, 6. utg., Bergen 2007 s. 168 f. Det første stedet i fremstillingen hvor jeg viser til den aktuelle boken eller artikkelen gir jeg fulle referanser, og deretter benyttes forkortelser (slik som «Nygaard 2007»).

10 Se <http://www.ssb.no/kpi?fokus=true>. Året 2014 er det siste året som gir grunnlag for gjennomsnittstall.

2 Hovedlinjer i oppreisningsinstituttet

2.1 HENSYN

Oppreisningsinstituttets formål og funksjon er sammensatt. De grunnleggende argumentasjonslinjene kan deles inn i fire kategorier, som det er sammenhenger mellom.

Et første hovedhensyn er at oppreisningen skal ha en *pønalt funksjon*. Oppreisningen skal virke som en «straff», sml. formuleringsmåten i *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203, avsnitt 38). At oppreisningen er pønalt begrunnet har linjer bakover i rettspraksis.¹¹

Det andre grunnleggende hensynet er *prevensjonshensynet*. Hensynet avspeiles i rettspraksis.¹² Det er omdiskutert hvorvidt oppreisningen har en preventiv effekt. Det savnes et nærmere empirisk grunnlag for å si noe om dette. Selv om oppreisningsbeløpene i dag kan være relativt høye, er det trolig ikke risikoen for å måtte betale oppreisning som virker mest avskrekkende sammenliknet med andre konsekvenser som straffereaksjoner og sosiale reaksjoner.

Det tredje hovedhensynet er *kompensasjonshensynet*. Det vil si at oppreisning skal bidra til å gi skadelidte en økonomisk kompensasjon for den fysiske og/eller psykiske krenkelsen vedkommende har vært utsatt for. Man står overfor et ikke-økonomisk tap (idéell skade), som kompenseres gjennom et pengebeløp (oppreisningsbeløp). Kompensasjonshensynet fremheves i rettspraksis. I *Karmøy* (Rt. 1999 s. 1363) uttalte førstvoterende at «oppreisningskrav [skal] først og fremst kompensere for den krenkelse som er blitt påført» (s. 1378–1379).¹³

Det fjerde hensynet er å *gi uttrykk for samfunnets misnøye* med den skadevoldende hendelsen. Dette kommer til uttrykk i rettspraksis som *Dretelj-leiren* (Rt. 2011 s. 531), hvor oppreisningsansvaret fremheves å bygge på «behovet for reaksjon og en sterk markering av det samfunnsmessig totalt uakseptable i handlingene» (avsnitt 36).¹⁴ I denne saken krevde ofre for ugjerninger under den væpnede konflikten i Bosnia-Hercegovina i 1992 erstatning for ikke-økonomisk skade etter norsk rett, i forbindelse med at skadevolderen ble straffedømt for handlingene her.

Selv om det foreligger hensyn som taler for oppreisningsansvar, bør ikke nivået på beløpene ligge så høyt at det vanskeliggjør at skadevolder (gjerningsmannen)

11 Jf. bl.a. *Menneskehandel I* (Rt. 2010 s. 1537, avsnitt 19), *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61, avsnitt 17) og *Sprengladning mot ekskone* (Rt. 2005 s. 289, avsnitt 42).

12 Jf. bl.a. *Menneskehandel I* (Rt. 2010 s. 1537, avsnitt 32) og *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61, avsnitt 17).

13 Se også bl.a. *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61, avsnitt 17), *Psykotisk person I* (Rt. 2005 s. 104, avsnitt 34) og *Giftdrap* (Rt. 2002 s. 481, på s. 486).

14 Sml. *Menneskehandel I* (Rt. 2010 s. 1537, avsnitt 19) og *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203, avsnitt 38).

tilbakeføres til samfunnet. Synspunktet reflekteres i forarbeidene¹⁵ og i flere høyesterettsdommer.¹⁶

Gjennomgangen av kildematerialet viser utviklingstrekk i vektleggingen av de forskjellige hovedhensynene. Da oppreisning ble tilkjent under strl. iklr. 1902 §§ 19 annet ledd og 21 annet ledd var det pønale hensynet mest fremtredende. Det gjorde at oppreisningen ble nært forbundet med straffen. I nyere tid har det vært en *økt betoning av kompensasjonshensynet*. At «pendelen» har svingt mer mot oppreisningsinstituttets gjenopprettende funksjon, avspeiles i rettspraksis særlig fra de siste 15 årene.¹⁷

2.2 STRUKTUREN I SKL. § 3-5

Skl. § 3-5 gir anvisning på to hovedsituasjoner som kan gi rett til oppreisning. Den ene omfatter tilfeller hvor skadevolder forsettlig eller grovt uaktsomt har forårsaket en personskade, jf. første ledd bokstav a. Den andre situasjonen er regulert i skl. § 3-5 første ledd bokstav b. Bestemmelsen gir hjemmel for å kreve oppreisning ved overtredelse av forskjellige straffebud som angitt i skl. § 3-3.

Felles for de krenkelsene som omfattes av straffebestemmelsene det vises til i skl. § 3-3, er at de kan medføre skader av psykisk eller sosial karakter. Bestemmelsens oppregning er uttømmende. Konsekvensen av at en krenkelse faller utenfor skl. § 3-3, er at et oppreisningskrav i så fall må bygges på skl. § 3-5 første ledd bokstav a og oppfylle kriteriet om personskade der.

En viktig forskjell mellom skl. § 3-5 bokstav a og b er at det etter bokstav a-regelen er nødvendig å påvise en konkret skade, mens dette ikke kreves etter bokstav b-regelen. Her er det tilstrekkelig at det foreligger en krenkelse som erfaringsmessig medfører skadevirkninger.¹⁸

I de tilfellene skadelidte omkommer som følge av en forsettlig eller grovt uaktsom krenkelse, kan en bestemt krets av tredjemenn (foreldre, barn mv.) ha rett til oppreisning etter skl. § 3-5 annet ledd. Oppreisningen skal kompensere for etterlattes sorg og savn etter avdøde. Det kreves strengt tatt ikke faktisk sorg/savn; det legges opp til en objektivisert vurdering basert på den relasjonsmessige nærheten til avdøde.

15 Jf. Ot.prp. nr. 20 (1991–92) s. 44 og 47.

16 Jf. bl.a. *Giftdrap* (Rt. 2002 s. 481, på s. 485), *Øl-krangel* (Rt. 2001 s. 274, på s. 278) og *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532, på s. 537). I samme retning er Rt. 2010 s. 669 (avsnitt 26).

17 Jf. *Sofigun* (Rt. 2014 s. 745, avsnitt 31), *Badeparken i Sandefjord* (Rt. 2012 s. 1773, avsnitt 23), *Pengeinnkreving* (Rt. 2012 s. 1576, avsnitt 13–14), *Hjerneskode* (Rt. 2011 s. 769, avsnitt 21), *Menneskehandel I* (Rt. 2010 s. 1537, avsnitt 19), *MSN-kontakt* (Rt. 2009 s. 140, avsnitt 39), *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61, avsnitt 17), *Sprengladning mot eksone* (Rt. 2005 s. 289, avsnitt 42), *Psykotisk person I* (Rt. 2005 s. 104, avsnitt 34) og *Karmøy* (Rt. 1999 s. 1363, på s. 1378–1379).

18 Slik også poengteringen i Rt. 2011 s. 247 (avsnitt 31, samt avsnitt 37).

Hvor det er flere etterlatte, skal oppreisning tilkjennes med et beløp til hver enkelt.

Den *vanligste* linjen i praksis er at skadelidte har *krav* på oppreisning hvis vilkårene i skl. § 3-5 er oppfylt. Det samsvarer med den økte vektleggingen av kompensasjonshensynet. På områder hvor oppreisningen er normert, ligger det også som en forutsetning at oppreisning skal tilkjennes når ansvarsvilkårene er oppfylt. Denne linjen i praksis kommer til uttrykk i *Psykotisk person I* (Rt. 2005 s. 104), hvor det anvises at «[d]e senere års praksis med normering av oppreisning for visse kategorier skadelidte underbygger at oppreisning normalt *skal* gis når vilkårene for dette foreligger» (avsnitt 52). At skadelidte i utgangspunktet har krav på oppreisning når vilkårene er innfridd, er lagt til grunn også i andre høyesterettsdommer¹⁹ og i juridisk teori.²⁰

Ordlyden i skl. § 3-5 anviser imidlertid et skjønn hvor retten «*kan*» tilkjenne oppreisning. Lovteksten er tolket i rettspraksis, men presiseringene peker i noe ulike retninger. I enkelte dommer fremheves at retten har valgfrihet, hvilket samsvarer med en ordlydsfortolkning. Rt. 2005 s. 1274 er illustrerende: «Ingen har krav på oppreisning ...».²¹ I denne saken ble det tilkjent oppreisning, men dommen fanger inn et mer generelt poeng: «Kan»-skjønn gir retten mulighet for å sette beløpet lavt som i denne saken (5000 kroner nominelt) eller til null. Det siste illustreres av *Idrettstrener I* (Rt. 2002 s. 785). En mann på 20 år hadde hatt minst ti samleier med en jente på 13 år og ni måneder. Retten la vekt på at aldersforskjellen var begrenset (seks år og tre måneder), at det var tale om et langvarig kjæresteforhold og at det ikke hadde skjedd noen utnyttning fra tiltaltes side. Ut fra disse forholdene ble det ansett som tilstrekkelig med en straffereaksjon, og det ble ikke pålagt oppreisningsansvar.²²

2.3 ANSVARSETABLERING

Dette avsnittet skisserer hovedtrekkene i de grunnleggende forutsetningene som må være oppfylt for å etablere et oppreisningsansvar.

For det første må *skadevolder* omfattes av den relevante kretsen av *ansvarssubjekter* i skl. § 3-5. Bestemmelsen bruker uttrykket «[d]en som ...». Det betyr at oppreisnings-

19 Se bl.a. *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532, på s. 537–538) og *Menneskehandel II* (Rt. 2013 s. 39, avsnitt 57). For oppreisning utenfor normerte områder, se bl.a. *Sofigun* (Rt. 2014 s. 745, avsnitt 28–30) og *Lavangsdalen* (Rt. 2008 s. 1360, avsnitt 17).

20 Jf. Bjørn Engstrøm: *Skadeserstatningsloven: med kommentarer*, Oslo 2010 s. 146; Peter Lødrup (medf. Morten Kjelland): *Lærebok i erstatningsrett*, 6. utg., Oslo 2009 s. 525; Nygaard 2007 s. 166 og Peter Lødrup 2006: *Oppreisning – et praktisk rettsinstitutt*, Tidsskrift for Erstatningsrett, 2006 s. 211–237, på s. 220. I eldre teori ses motsatt synspunkt hos bl.a. Dagfinn Dahl: *Erstatning og oppreisning for legemsskade*, Oslo 1933 s. 102: «Ingen skadelidt har efter norsk rett *krav* på oppreisning.» (utheving i original).

21 Rt. 2005 s. 1274 (avsnitt 17). Mindretallet på én dommer sluttet seg til dette (avsnitt 26).

22 Argumentasjonen anvendes også i *Sofigun* (Rt. 2014 s. 745) og «*Tenåringssex*» (Rt. 2010 s. 1421).

kravet i utgangspunktet må fremmes mot skadevolderen (gjerningsmannen) personlig. Oppreisningskrav dekkes som hovedregel ikke av en ansvarsforsikring²³ eller av arbeidsgiveransvaret.²⁴ Trafikkforsikringen er imidlertid i en særstilling. Som følge av EUs motorvogndirektiver må forsikringen sikre alle krav som kan oppstå under bilansvaret, inklusive oppreisningskrav, jf. *Nguyen* (E-8/07) og for Norges del: *Finanger II* (Rt. 2005 s. 1365). Den tidligere bestemmelsen i bilansvarsloven²⁵ § 6 annet ledd – som unntok oppreisningsansvar fra trafikkkforsikringens dekningsområde (slik at det kun var føreren som heftet) – ble derfor opphevet. Endringen av bal. § 6 trådte i kraft 1. juli 2009.²⁶ Som følge av uriktig gjennomføring av motorvogndirektivene ble staten erstatningsansvarlig for oppreisningskrav etter trafikkkulykker (skjedd etter 1. januar 1997), jf. Rt. 2012 s. 1793. Videre nevnes at også juridiske subjekter kan bli pålagt oppreisningsansvar hvis det foreligger kvalifisert skyld hos «organet» (organansvaret).²⁷

For det andre må *krenkede* omfattes av den vernede personkretsen i skl. § 3-5. Den omfatter både *direkte skadelidte*, jf. uttrykket «den fornærmede» i skl. § 3-5 første ledd, og en nærmere bestemt krets av *tredjemenn* angitt i skl. § 3-5 annet ledd: 1. avdødes ektefelle (separerte likestilles her med gifte²⁸), 2. avdødes samboer,²⁹ 3. avdødes barn (biologiske barn og adoptivbarn, men ikke stebarn³⁰ eller fosterbarn³¹) og 4. avdødes foreldre. Avdødes søsken faller utenfor den vernede personkretsen.³²

For det tredje må *krenkede* være påført en *personskade* etter skl. § 3-5 første ledd bokstav a, eller være påført en *krenkelse som er likestilt med personskade* etter bokstav b (f.eks. negativ belastning av psykisk eller sosial karakter). Hvilke påkjenninger som kan gi grunnlag for oppreisning er presisert i forarbeidene. Odelstingsproposisjonen anviser at det «siktet til fysiske smerter, angst og psykisk lidelse, plager og ulemper

23 Sml. Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 524 og Nygaard 2007 s. 165.

24 Jf. *Omsorgssvikt* (Rt. 1995 s. 209, på s. 215), *Papirarbeider Jacobsen* (Rt. 1937 s. 263, på s. 265) og *Olsen Finholt* (Rt. 1913 s. 619, på s. 619–620).

25 Bilansvarsloven 3. februar 1961 (bal.).

26 Se bl.a. Ot.prp. nr. 28 (2008–2009).

27 Jf. *Omsorgssvikt* (Rt. 1995 s. 209, på s. 216). Se videre *Norcem Brevik* (Rt. 2012 s. 770, avsnitt 50) og *Exide Sønnak* (Rt. 1997 s. 58, på s. 65). Se også bl.a. Lødrup (medf. Kjelland) 2009 s. 202 f.; Nygaard 2007 s. 228 f. og Bjarte Askeland: *Erstatningsrettslig identifikasjon*, Bergen 2002 s. 280–294.

28 Jf. *Torturliknende mishandling* (Rt. 2013 s. 516, avsnitt 34).

29 Ved lovendring ble samboere her likestilt med ektefeller, se lov 1. juli 1994 nr. 50 (i kraft 1. januar 1995). Med «samboer» menes «en person som avdøde levde i ekteskapslignende forhold med», hvilket «også [kan] være en person av samme kjønn som avdøde», jf. Ot.prp. nr. 33 (1993–1994) s. 50.

30 Jf. *Stebarn* (Rt. 2013 s. 805).

31 Slik også Lødrup 2006 s. 234 og Engstrøm 2010 s. 151.

32 Jf. HR-2012-695-U.

ellers, lengre sykehusopphold, hindring i normal livsførsel mm.». ³³ Det kreves verken at skaden er varig, betydelig eller av medisinsk art, hvilket er en forskjell fra vilkårene for rett til ménerstatning etter skl. § 3-2.

For det fjerde må det foreligge *skyld*. Oppreisning kan derfor ikke tilkjennes på rent objektivt grunnlag, jf. Rt. 2013 s. 1118. Det kreves *kvalifisert* skyld, det vil si grov uaktsomhet eller forsett. For selve ansvarsetableringen er det uten betydning hvilken av disse skyldformene som foreligger, men dette kan spille inn ved utmålingen. Skyldkravet går på *selve atferden*; det kreves ikke at forsettet eller den grove uaktsomheten dekker de skadefølgene som i sin tur begrunner oppreisningskravet, jf. *Akbari* (Rt. 1999 s. 887, på s. 895) og senere rettspraksis. ³⁴ Også psykotiske personer kan bli oppreisningsansvarlige, men sinnslidelsen kan ha betydning i utmålingsomgangen. ³⁵

For det femte må *årsakskravet* være oppfylt. Skl. § 3-5 bruker uttrykkene «voldt skade» og «voldt en annens død». Disse angir bare *at* det kreves en form for årsakssammenheng; *innholdet* i årsakskravet må fastlegges ut fra en tolkning av rettspraksis og andre kilder. Det alminnelige årsakskravet i erstatningsretten gjelder også ved vurderingen av retten til oppreisning. ³⁶ Skadevolders forsettlige eller grovt uaktsomme handling (eller unnlattelse) må derfor være en nødvendig betingelse for å fremkalle den påførte tort og smerte, og handlingen (eller unnlattelsen) må ikke være en så uvesentlig årsaksfaktor at det ikke er rimelig å knytte ansvar til den. I tillegg må adekvanskriteriet være oppfylt. ³⁷

3 Skjønnsmessig utmålt oppreisning

3.1 GENERELT: SKJØNNSMESSIG HELHETSVURDERING

Etter skl. § 3-5 skal oppreisningen fastsettes ut fra hva «retten finner rimelig». Bestemmelsen gir anvisning på en individuell utmåling, basert på en skjønnsmessig vurdering. Skl. § 3-5 første ledd første punktum gir ingen nærmere retningslinjer for skjønnet. Bestemmelsens annet ledd anviser imidlertid momenter av generell relevans, og som det *særlig* skal legges vekt på ved bestemte tilfeller av seksuelle overgrep mot barn (utdypes i punkt 3.2.2 nedenfor). De generelle skjønnsmomentene er imidlertid først og fremst

33 Ot.prp. nr. 20 (1991–1992) s. 41. Uttalelsen videreføres i *Hjerneskode* (Rt. 2011 s. 769, avsnitt 20).

34 Se også *Hjerneskode* (Rt. 2011 s. 769, avsnitt 22), *Lavangsdalen* (Rt. 2008 s. 1360, avsnitt 17), Rt. 2007 s. 843 (avsnitt 27) og *Psykotisk person I* (Rt. 2005 s. 104, avsnitt 42).

35 Jf. *Psykotisk person I* (Rt. 2005 s. 104, avsnitt 56–58) og *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203, avsnitt 53).

36 Jf. *Innflyttingsfest i Askim* (Rt. 2014 s. 1134, avsnitt 51–52) og *Hjerneskode* (Rt. 2011 s. 769, avsnitt 23).

37 Jf. bl.a. *Innflyttingsfest i Askim* (Rt. 2014 s. 1134, avsnitt 52 og 57) og Rt. 2007 s. 843.

utviklet gjennom høyesterettspraksis og juridisk teori. Sentrale elementer er krenkelsens karakter og partenes forhold, som fanger inn henholdsvis objektive og subjektive sider.

I rettspraksis har det blitt formulert et sett av momenter som inngår i utmålingen etter skl. § 3-5. Den første dommen som gir en slik generell anvisning, er *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532):

«Slik loven er formulert, er jeg enig med ankemotparten i at det ved utmålingen av oppreisningen må tas utgangspunkt i en bred skjønnsmessig vurdering av hva det i det konkrete tilfelle vil være rimelig å tilkjenne. I denne vurdering må både de objektive og de subjektive sider ved forholdet inngå. De sentrale momenter vil måtte være [1] voldtektshandlingens objektive grovhet, [2] graden av skadevolderens skyld, [3] fornærmedes subjektive opplevelse av krenkelsen og [4] arten og omfanget av de skadevirkninger den har påført fornærmede.» (s. 536–537, min nummerering)

Denne typen angivelse av skjønnsmomenter gir et viktig bidrag til konkretiseringen av rimelighetsvurderingen som må foretas. Formuleringsmåten er videreført i nyere avgjørelser.³⁸ Jeg kaller disse momentene for «standardmomentene», som suppleres av andre momenter.

Skjønnsmomentene har to forskjellige funksjoner, avhengig av om man er på et område hvor oppreisningen fastsettes skjønnsmessig eller er normert. Hvor oppreisningen skal utmåles skjønnsmessig, brukes momentene direkte for å finne frem til et rimelig oppreisningsbeløp, se punkt 3.2 nedenfor (kasuistikk). På områder hvor oppreisningen er normert, brukes momentene for å avgjøre hvorvidt normalerstatningen skal følges eller fravikes (og i så fall opp eller ned). Se punkt 4 nedenfor.

Retten tar ofte utgangspunkt i *krenkelsens objektive side*. Grovere krenkelser tilsier (isolert) høyere oppreisning enn mindre grove krenkelser. Som et mål på krenkelsens grovhet ses det ofte hen til hva slags straffebud som er overtrådt. Det tas hensyn til det generelle straffenivået og den utmålte straffen. Man må se bort fra skjerpende og formildende omstendigheter knyttet til blant annet domfeltes person. Når straffenivået brukes som grovantydning om oppreisningsnivået, skal det ses bort fra blant annet om det er gitt tilståelsesrabatt eller gitt forhøyet straff fordi vedkommende er dømt tidligere.³⁹ Korrigert for slike forhold, vil dermed «straffutmålingen kunne gi en grov antydning av det nivå som en oppreisning bør ligge på», jf. *Familievold III* (Rt. 2005

38 Jf. *Badeparken i Sandefjord* (Rt. 2012 s. 1773, avsnitt 22), *Hjerneskode* (Rt. 2011 s. 769, avsnitt 28), *Knivfekting* (Rt. 2011 s. 100, avsnitt 22), *Sprengladning mot ekskone* (Rt. 2005 s. 289, avsnitt 43) og *Øl-krangel* (Rt. 2001 s. 274, på s. 278).

39 Se til illustrasjon *Pengeinnkreving* (Rt. 2012 s. 1576, avsnitt 26).

s. 1749, avsnitt 26).⁴⁰ En *konsekvens* av at straffenivået benyttes for å sirkle inn nivået på oppreisningen, er at endringer i straffenivået vil innvirke på utmålingen av oppreisningsbeløpet. Det gjelder særlig hvor endringen i straffenivået er begrunnet i ny kunnskap om skadevirkningene av krenkelsen, hvilket er naturlig ut fra oppreisningens kompensasjonsformål. Dette viser et «dynamisk» element, ved at endringer ett sted i systemet (straffesiden av saken) kan påvirke andre deler av systemet (erstatningssiden av saken). Denne dynamikken i systemet gjør at det får preg av å være et «puslespill» med «bevegelige brikker» (referansepunkter).

Skadevolders *skyldgrad* spiller inn i rimelighetsvurderingen. Jo større grad av skyld, dess høyere blir normalt oppreisningen (når momentet vurderes isolert). Og motsatt: Lavere skyldgrad tilsier lavere oppreisning. Momentet er et utslag av hensynet om at oppreisningen skal gjenspeile samfunnets misbilligelse av handlingen (jf. punkt 2.1 foran). Skyldmomentet har forankring i høyesterettspraksis. Som ett av de sentrale momentene pekte førstvoterende i *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) på «graden av skadevolderens skyld».⁴¹

Det er nær sammenheng mellom momentet om handlingens objektive grovhet og skadevolders skyld. For eksempel har det stor betydning for strafferammen, og vanligvis også for den konkrete straffutmålingen, om overtredelsen er forsettlig eller grovt uaktsom. Dette har igjen betydning for oppreisningsbeløpene. Skillelinjene er særlig tydelige ved normert oppreisning, som avhenger av om voldtekten/drapet er begått forsettlig eller grovt uaktsomt.

At skadevolder er sinnslidende utelukker ikke at vedkommende har utvist skyld etter skl. § 3-5, jf. *Psykotisk person I* (Rt. 2005 s. 104). Sinnstilstanden kan imidlertid innvirke – i begrensende retning – på omfanget av oppreisningsansvaret. Rettspraksis viser tilsvarende argumentasjon hvor skadevolder er psykisk utviklingshemmet.⁴²

Videre spiller *skadelidtes opplevelse av krenkelsen* inn i rimelighetsvurderingen. Det

40 Synspunktet gjenspeiles i en rekke dommer fra Høyesterett, jf. bl.a. *Badeparken i Sandefjord* (Rt. 2012 s. 1773, avsnitt 31), selv om det her ikke forelå ny kunnskap om skadevirkninger ved forsøk på drap. Av andre avgjørelser, se *Pengeinnkreving* (Rt. 2012 s. 1576, avsnitt 18), Rt. 2011 s. 743 (avsnitt 18), Rt. 2011 s. 247 (avsnitt 45), *MSN-kontakt* (Rt. 2009 s. 140, avsnitt 39), *SFOs sommerfest* (Rt. 2006 s. 743, avsnitt 39), *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61, avsnitt 21) og *Sovevoldtekt I* (Rt. 2002 s. 1288, på s. 1292).

41 *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532, på s. 537). I samme retning er *Sprengladning mot ekskone* (Rt. 2005 s. 289, avsnitt 43), *Familievold II* (Rt. 2004 s. 1794, avsnitt 39) og *Øl-krangel* (Rt. 2001 s. 274, på s. 278).

42 Se til illustrasjon RG 2005 s. 440. En psykisk utviklingshemmet gutt på femten år hadde voldtatt/hatt samleie med en jente på fem år og ni måneder. Lagmannsretten fastsatte oppreisningen (med hjemmel i skl. § 1-1) til 40 000 kroner, hvilket innebar et betydelig avvik fra den normerte satsen på 100 000 kroner.

kan være store forskjeller i hvordan den enkelte skadelidte opplever og reagerer på krenkelsen, både da den skjedde og i ettertid. Mennesker er forskjellige, og respekten for deres individualitet tilsier at det bør tas hensyn til subjektive opplevelser. Særlige sårbarhetsfaktorer kan gjøre at krenkelsen oppleves som mer belastende for den enkelte enn det som gjelder for en normalt robust person. Betydningen av skadelidtes opplevelse av krenkelsen avspeiles i atskillige avgjørelser. Høyesterett har benyttet uttryksmåter som at det skal tas hensyn til «fornærmedes subjektive opplevelse av krenkelsen». ⁴³ Jo mer belastende krenkelsen har vært for skadelidte, dess større er normalt behovet for kompensasjon i form av oppreisning. Betydningen av momentet kommer tydelig frem i situasjoner med flere krenkede, hvor de enkelte tilkjennes forskjellige oppreisningsbeløp.

Mine analyser av doms- og kjennelsesmaterialet etterlater et inntrykk av at det er noe uklart hvilken betydning *særlig sårbarhet* har i oppreisningsvurderingen. Høyesterett har i flere avgjørelser tatt avstand fra å legge særlig vekt på den enkeltes sårbarhetsfaktorer. I *Knivfekting* (Rt. 2011 s. 100) ble det lagt til grunn at «[d]et vil ... komplisere utmålingen av oppreisningskrav hvis det legges nevneverdig vekt på de enkelte personers individuelle sårbarhet for voldsutøvelse» (avsnitt 26). Synspunktet ble underbygd med henvisning til blant annet *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580), om normert erstatning ved voldtekt. *Normeringsdom II* følger opp praksis fra straffutmåling ved voldtekt, innledet i Rt. 2002 s. 1210. Førstvoterende uttalte her at «[o]mfanget av overgrepet er ... direkte fanga inn i straffenivået, utan at det for meg er nødvendig å gå inn på følgjene for den krenkte» (s. 1213). Man står overfor en ren prosessuell begrunnelse ut fra ønsket om ikke å belaste fornærmede med bevisførsel på dette punktet. Uttalelsen i Rt. 2002 s. 1210 er fulgt opp i en rekke senere avgjørelser. Konsekvensen av synspunktet er at konkrete og individuelle sårbarhetsvurderinger har en noe mer tilbaketrasket plass i utmålingen av oppreisning enn ved utmåling av erstatning for å dekke økonomiske tap. ⁴⁴

Videre har krenkelsens *skadevirkninger* betydning for utmålingen. Momentet er et utslag av kompensasjonshensynet. Både fysiske og psykiske skader er relevante, og det gjelder enten de er primærskader/initialskader og eller sekundærskader/følge-

43 Jf. bl.a. *Familievold VI* (Rt. 2014 s. 392, avsnitt 29) og *Sprengladning mot ekskone* (Rt. 2005 s. 289, avsnitt 43). I samme retning er *Psykisk utviklingshemmet II* (Rt. 2006 s. 1392, avsnitt 19). For oversikten nevnes at spørsmålet om oppreisning også var oppe i *Psykisk utviklingshemmet I* (Rt. 2005 s. 154).

44 For en analyse av sårbarhetsprinsippet betydning i norsk erstatningsrett, se Morten Kjelland: *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten: en analyse av generelle og spesielle årsaksregler*, Oslo 2008.

skader.⁴⁵ Ikke bare konkrete skader kan hensyntas, idet også den alminnelige *risikoen* for skadevirkninger har betydning for utmålingen. Til illustrasjon nevnes *Idrettstrener II* (Rt. 2004 s. 1068), hvor retten la til grunn at den «*generelle* risikoen for skadevirkninger bør få betydning ved fastsettingen av oppreisningserstatningen».⁴⁶ Ved å se hen til den *alminnelige* skaderisikoen, er det vanligvis ikke nødvendig å foreta konkrete vurderinger av hvordan utviklingen vil bli for den enkelte skadelidte. Dette kunne medført vanskelige prognoser, især der skadelidte er ung.⁴⁷ Gjennomgangen av rettspraksis viser her to utviklingstrekk: Det ene er en økt vektlegging av momentet om skadevirkninger, hvilket er en konsekvens av den økte betoningen av kompensasjonsformålet. Som påpekt i *Badeparken i Sandeffjord* (Rt. 2012 s. 1773), «må dette medføre at konsekvensene for de skadelidte får en mer sentral plass i vurderingen, mens handlingens objektive grovhet vil telle noe mindre» (avsnitt 23). Det andre trekket er at særlig den generelle skaderisikoen er avgjørende (de konkrete skadene beror ofte på tilfældigheter).⁴⁸ Ved anvendelsen av skademomentet er det viktig å ta hensyn til at medisinsk forskning kan ha vunnet ny kunnskap om krenkelsens skadevirkninger. Se eksempelvis Rt. 2011 s. 247, hvor det ble vist til at straffskjerpingen ved seksuelle overgrep mot barn blant annet skyldes økende kunnskap om langvarige skadevirkninger. Høyesterett la til grunn at «[d]enne erkjennelsen må også reflekteres i utmåling av oppreisning».⁴⁹

Endelig belyses spørsmål om hvorvidt partenes *økonomiske forhold* har en plass i utmålingen. Jeg ser først på betydningen av *skadevolders økonomi*. Høyesterett har bekreftet at skadevolders økonomi er et relevant moment ved rimelighetsvurderingen. Svak økonomi hos skadevolder tilsier redusert oppreisning, hvilket kan øke utsikten til at vedkommende tilbakeføres til samfunnet.⁵⁰ Har skadevolder god økonomi, tilsier det forhøyet oppreisningsbeløp.⁵¹ Selv om skadevolders økonomi har en rele-

45 Jf. bl.a. *Pengeinnkreving* (Rt. 2012 s. 1576), hvor det tales om «fysiske skader og psykiske ettervirkninger» (avsnitt 17). Skadevirkninger ble også vektlagt i *Parkeringslomme* (Rt. 2009 s. 6, avsnitt 52), *Båtpropell* (Rt. 2005 s. 1322, avsnitt 40) og *Sprengladning mot ekskone* (Rt. 2005 s. 289, især avsnitt 46 f.).

46 *Idrettstrener II* (Rt. 2004 s. 1068, avsnitt 35). Sml. Rt. 2007 s. 843 (avsnitt 28) og *Psykisk utviklingshemmet II* (Rt. 2006 s. 1392, avsnitt 20).

47 Sml. argumentasjonslinjen i *Idrettstrener II* (Rt. 2004 s. 1068, avsnitt 35) og Rt. 2004 s. 844 (avsnitt 17).

48 En slik argumentasjon formuleres uttrykkelig i *Pengeinnkreving* (Rt. 2012 s. 1576, avsnitt 17). Se også voldtektsdommer slik som *Sovevoldtekt I* (Rt. 2002 s. 1288, på s. 1292) og *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580, avsnitt 39).

49 Rt. 2011 s. 247 (avsnitt 45), med henvisning til storkammerdommen i Rt. 2009 s. 1412.

50 Jf. bl.a. *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532, på s. 537).

51 Jf. bl.a. *Parkeringslomme* (Rt. 2009 s. 6, avsnitt 52) og *Giftdrap* (Rt. 2002 s. 481, på s. 487).

vans i utmålingen, har momentet relativt beskjeden vekt – især hvor hendelsen er en straffbar handling. Momentet om skadevolders økonomi spiller først og fremst inn i utmålingen hvor den er skjønnsbasert; momentet er mer tilbaketrukket på områder hvor oppreisningen er normert. I de mange sakene hvor oppreisningskrav behandles sammen med straffesaken, er det sjelden praktisk mulig å gjennomføre en fullstendig bevisføring om skadevolders økonomiske evne.

Per i dag er det noe uavklart hvilken adgang det er til å hensynta *skadelidtes* økonomi. I juridisk teori har den alminnelige oppfatningen vært at det ikke skal tas hensyn til skadelidtes (eller etterlattes) økonomi.⁵² Ved utmåling av oppreisning til barn er rettskildet bildet ikke helt entydig. I forarbeidene fremgår det at «[d]epartementet forutsetter at hensynet til skadelidtes økonomiske evne tillegges en viss vekt ved utmålingen, særlig når det er tale om utmåling av høye oppreisningsbeløp».⁵³ Det er behov for at uttalelsens rekkevidde blir presisert (og etter mitt syn: neddempet).

3.2 ANALYSE AV UTVALGTE TYPETILFELLER. KASUISTIKK

3.2.1 Innledning

Hovedmålet med gjennomgangen er å gi en oversikt over doms- og kjennelsesmaterialet fra Høyesterett. Som en del av analysen skal jeg forsøke å fange inn sentrale trekk i rettsutviklingen, herunder endringer i oppreisningsnivåene for forskjellige typesituasjoner. Kasuistikken er ment å vise en struktur i den rikholdige høyesterettspraksisen om oppreisning, i tråd med artikkelens målsetting om å plassere avgjørelsene inn i et mer helhetlig system. Typetilfellene som skal behandles er seksuelle overgrep mot barn (punkt 3.2.2), vold utenfor nære relasjoner (punkt 3.2.3), familievold og andre krenkelser i nære relasjoner (punkt 3.2.4) og personskader etter trafikkulykker (punkt 3.2.5). Kasuistikken er ikke uttømmende, men fanger inn praktisk viktige typesituasjoner.

3.2.2 Seksuelle overgrep mot barn

Dette avsnittet beskriver oppreisning til barn som har vært utsatt for seksuelle overgrep som omfattes av strl. § 195 (seksuell omgang med barn under 14 år), § 196 (seksuell omgang med barn under 16 år) og § 200 tredje ledd (straffskjerpene handlinger i forbindelse med seksuell omgang mv. av personer under 16 år, bl.a. misbruk av til-litsforhold og slektskap). For disse gruppene av krenkede angir skl. § 3-5 første ledd annet punktum hvilke momenter det skal legges «*særlig* ... vekt på» ved utmålingen. Momentene er handlingens art, hvor lang tid forholdet har pågått, om handlingen innebærer misbruk av slektskapsforhold, omsorgsforhold, avhengighetsforhold eller

52 Jf. bl.a. Lødrup 2006 s. 230 og Nygaard 2007 s. 167.

53 Ot.prp. nr. 20 (1991–1992) s. 47.

tillitsforhold, samt om handlingen er begått på en særlig smertefull eller krenkende måte. Hvilke momenter som kommer i forgrunnen, avhenger av det konkrete saksforholdet.

Lovformuleringen av disse skjønnsmomentene ble tilføyd i 1992.⁵⁴ Bakgrunnen var blant annet å skjerpe samfunnets reaksjoner på seksuelle overgrep mot barn, i tillegg til å øke muligheten for at de som har vært utsatt for slike overgrep skal få kompensert sine ikke-økonomiske tap.⁵⁵

Saker med seksuallovbrudd mot barn har en slik variasjonsbredde i art og omfang at de ikke egner seg for normering. Under lovforberedelsen fremhevet departementet vanskelighetene med å fastsette én normalerstatning for alle sakstyper, og at det derfor skal foretas en «individuell erstatningsutmåling i den enkelte sak».⁵⁶ Lovgiver har med andre ord vurdert, men *bevisst forkastet*, en normering av oppreisning til seksuelt misbrukte barn.

Både utviklingen av skjønnsmomentene og oppreisningsnivåene må fastlegges i lys av høyesterettspraksis. Det ville bli for omfattende å beskrive alle avgjørelsene i sin fulle bredde. En oversikt over avgjørelsene og rettens beløpsvurderinger er derfor sammenfattet i tabellen.

54 Lov 22. mai 1992 nr. 49.

55 Ot.prp. nr. 20 (1991–1992) s. 1.

56 Ot.prp. nr. 20 (1991–1992) s. 46.

Tabell 1. Oversikt over avgjørelser om oppreisning ved seksuelle misbruk av barn

Dom/kjennelse	Faktum i stikkordsform	Oppreisningsbeløp (nominelt)	Straffutmåling (fengsel mv.)
Rt. 1997 s. 852	Flere samleier med sin 14 år gamle datter, begått i utlandet uten tilfluktsmulighet	75 000 kroner	1 år og 8 mnd.
Rt. 2003 s. 740	Voldtekt til samleie mv., jente på 14 år og 11 mnd. Overgriper var jevnaldrende kjæreste	75 000 kroner	4 år
Rt. 2003 s. 841	Samleie med jente på 12 år, mann på 32 år etablerte kontakt på Internett. Film av samleie	75 000 kroner	2 år
Rt. 2004 s. 1068	Samleie med jente på 13 år og 10 mnd., mann på 47 år etablerte kontakt på Internett	40 000 kroner	2 år
Rt. 2005 s. 559	Masturbasjon mv., jente på 13 år og 9 mnd., mann på 22 år, tilfeldig kontakt	30 000 kroner	2 år og 1 mnd.
Rt. 2005 s. 1274	Flere samleier med jente på 13 år og 8 mnd. Overgriper var ca. 18 år og 10 mnd.	5000 kroner ^{A)}	2 år
Rt. 2005 s. 1766	Seksuelle overgrep og vold/trusselregime mot sine to døtre, fra de var 3–4 år til 14 år / 16 år	150 000 kroner 300 000 kroner	9 år
Rt. 2006 s. 743	Stimulering av penis mot baken til jente på 7 år, kort varighet, utført av tilsynsvakt på skole	30 000 kroner	5 mnd.
Rt. 2008 s. 1383	Finger i skjede og slikking av kjønnsorgan, samboerens datter på 7 år, utført i hjemmet	75 000 kroner	1 år og 9 mnd.
Rt. 2010 s. 669	To samleier med jente på 13 år og 5 mnd., to overgripere på 16 år og 15 år og 7 mnd.	30 000 kroner	Samfunnsstraff ^{B)}
Rt. 2011 s. 247	Masturbering og annen seksuell omgang med stedatter, søskenbarn og 4 andre mindreårige barn, utført i hjemmet; forskjellige alvorlighetsgrader	50 000, ^{C)} 120 000, 150 000 og 180 000 kroner	6 år
Rt. 2012 s. 1129	Masturbering, fingre i skjede mv. av to jenter på 9 og 6 år. Utført mens barna sov. Fotografert/filmet	120 000 kroner 120 000 kroner	2 år og 6 mnd.
Rt. 2013 s. 601	Samleie med jente på ca. 15 år og 11 mnd., overgriper 3 år og 8 mnd. eldre enn jenta	30 000 kroner	6 år ^{D)}
Rt. 2013 s. 727	Flere samleier med jente på 13 år og 6 mnd., overgriper var 18 år	75 000 kroner	2 år
Rt. 2013 s. 734	Flere samleier med to jenter på 13 år og 5 mnd. og 12 år og 11 mnd., overgriper var 16 år	75 000 kroner 60 000 kroner	Samfunnsstraff ^{E)}

Tabellforklaring: A) Mindretallet på én dommer ville tilkjenne oppreisning på 25 000 kroner, med andre ord fem ganger høyere enn flertallet, se kjennelsens avsnitt 26. B) 74 og 50 timer samfunnsstraff, subsidiært fengsel i henholdsvis 45 og 30 dager. C) Beløpet ble tilkjent tre av de totalt seks skadelidte.

D) Mannen var dømt for voldtekt til samleie mv. med fem andre mindreårige jenter, noe som avspeiles i straffutmålingen. Det var kun det ene offeret som fikk behandlet oppreisningsspørsmålet av Høyesterett. E) 420 timer samfunnsstraff, subsidiært fengsel 1 år og 2 måneder. I vurderingen ble det lagt vekt på domfeltes unge alder, se dommens avsnitt 35.

Tabellen viser doms- og kjennelsesreferansene i venstre kolonne. I de midterste kolonnene angis saksforholdet i stikkordsform og oppreisningsbeløpene (nominelt). Til høyre angis straffutmålingen. Av fremstillingshensyn har jeg ikke tatt med hvorvidt fengselsstraffen var gjort betinget. Samme avgjørelse kan inneholde flere beløpsangivelser, som følge av at hver enkelt skadelidt vurderes for seg. I de tilfellene avgjørelsen er avsagt under dissens, reflekterer tabellen flertallets syn. Jeg skal knytte noen merknader til enkelte dommer i tabellen.

For det første viser analysen at Høyesterett har foretatt viktige *rettsavklaringer*. Som eksempel nevnes klargjøringen av at *forsøk* på overtredelse av strl. § 195 omfattes av skl. § 3-5, jf. § 3-3, se Rt. 2011 s. 247.⁵⁷ Dermed ble ordlyden i bestemmelsen tolket presiserende, og det ble nå klart at ikke bare fullbyrdede overtredelser kan gi grunnlag for oppreisning. I tillegg er skjønnsmomentene blitt presisert, slik som klargjøringen av skadevirkningen ved å ha blitt fotografert eller filmet. Det kreves ikke at bildene rent faktisk er blitt spredt, idet selve «*muligheten* for dette [kan] utgjøre en tilleggsbelastning», jf. Rt. 2012 s. 1129 (avsnitt 25). Høyesterett har i tillegg tydeliggjort at det ved utmålingen etter skl. § 3-5 første ledd annet punktum skal «tas utgangspunkt i den krenkelse fornærmede er påført», jf. Rt. 2010 s. 669.⁵⁸ Lovteksten er taus om den innbyrdes vekten av skjønnsmomentene i skl. § 3-5 første ledd annet punktum. Analysen etterlater likevel et inntrykk av at skadevolderens misbruk av sin *tillits-/omsorgsposisjon* tillegges atskillig vekt. Nært forbundet med dette er det ofte om overgriper og offer var jevnbyrdige i alder og utvikling. I flere av sakene med relativt lave oppreisningsbeløp, har dette stått sentralt i utmålingen.⁵⁹

For det andre viser analysene at det er foretatt *særskilte tilpasninger* av skjønnsmomentene, som stedvis er blitt «skreddersydd» ut fra typetilfellets egenart. For eksempel er det ofte vanskelig å sannsynliggjøre om skadelidte vil få et fremtidig inntektstap, idet tidshorisonten er lang når skadelidte er ung. Av interesse her er det at Høyesterett har videreført lovgivers forutsetning⁶⁰ om at selve *risikoen* for et fremtidig

57 Se især avsnitt 33 i Rt. 2011 s. 247. I begrunnelsen ble det bl.a. bygd på en hypotetisk lovgivervilje: «Dersom lovgiver hadde ment at henvisningen til § 3-3 ikke skulle omfatte forsøk, ville det ha vært grunn til å forvente en klargjøring av dette.» (avsnitt 32).

58 Rt. 2010 s. 669 (avsnitt 26). Rettssetningen videreføres i Rt. 2013 s. 734 (avsnitt 36).

59 Se eksempelvis Rt. 2013 s. 734 og Rt. 2010 s. 669.

60 Jf. Ot.prp. nr. 20 (1991–1992) s. 48.

tap kan gi grunnlag for en skjønnsmessig *forhøyning* av oppreisningen, se for eksempel Rt. 2003 s. 740 (avsnitt 32).

For det tredje bekrefter analysene at det er en betydelig *spredning i oppreisningsbeløpene*, noe som fremgår av tabellen. Det er en konsekvens av at utmålingen er konkret og individuell sammenholdt med stor variasjonsbredde i saksforholdene. I de høyesterettsavgjørelsene hvor krenkede har blitt tilkjent oppreisning, varierer beløpene nominelt fra 30 000 til 300 000 kroner i tidsspennet 1997–2013. Beløpene danner imidlertid ingen ytre ramme som oppreisningen må være innenfor. Spennvidden kan overstige det man ser i eksisterende doms- og kjennelsesmateriale, alt etter sakenes konkrete faktum.

For det fjerde viser rettspraksis tendenser til en *nivåheving*. Dette har skjedd gjennom forskjellige typer påvirkningsmekanismer. Den ene mekanismen skjer direkte ved at man i fastsettelsen av *nivået* for oppreisningserstatningen ser hen til utviklingen i straffenivået. Et tidlig uttrykk for dette finnes i Rt. 2003 s. 740. Høyesterett viste til lovendringen 11. august 2000 hvor straffenivået ble skjerpet, noe som måtte «ha konsekvensar for nivået på oppreisning for seksuallovbrot». ⁶¹ Den andre påvirkningsmåten er mer indirekte, og kommer til syne når retten sammenlikner med andre deler av oppreisningsinstituttet. I flere avgjørelser viser retten til de normerte oppreisningsbeløpene i voldtektssaker. I Rt. 2003 s. 740 ble det lagt til grunn, som en form for harmonibetraktning, at «[d]et er ikkje tvilsamt at oppreisingsansvaret overfor mindreårige som blir valdtekte, må setjast høgare enn overfor vaksne». ⁶² Skadelidte fikk tilkjent 75 000 kroner, hvilket oversteg datidens normerte beløp for voldtekt på 30 000 kroner. ⁶³

3.2.3 Vold utenfor nære relasjoner

Dette avsnittet omhandler oppreisning etter voldshendelser utenfor nære relasjoner. Analysen tar for seg nyere rettspraksis, men er ikke uttømmende. I de fleste voldssakene hvor det kreves oppreisning, er krenkede påført personskade. Oppreisningshjemmelen er da skl. § 3-5 første ledd bokstav a. ⁶⁴

61 Rt. 2003 s. 740 (avsnitt 32), med henvisning også til *Sovevoldtekt I* (Rt. 2002 s. 1288). Sml. Rt. 2008 s. 1383 (avsnitt 14). Se også Rt. 2011 s. 247 (avsnitt 45), med henvisning til Rt. 2009 s. 1412.

62 Rt. 2003 s. 740 (avsnitt 32).

63 Begge beløpene er nominelle, idet siktemålet her er å vise forholdet mellom dem.

64 Verken i *Nesse* (Rt. 1997 s. 883) eller i *Knivfekting* (Rt. 2011 s. 100) blir oppreisningshjemmelen formulert i domspremissene, men ut fra faktum er man klart innenfor skl. § 3-5 første ledd bokstav a om personskade.

I *Nesse* (Rt. 1997 s. 883) ble en mann skallet ned utenfor et skjenkested.⁶⁵ Han ble alvorlig skadet og fraktet med sykebil til legevakten og videre til sykehus. Skadelidte ble 50 prosent varig medisinsk invalid og fikk tilkjent 100 prosent uførepensjon fra folketrygden. Lagmannsretten dømte gjerningsmannen til fengsel i sju måneder etter strl. § 229. I tillegg måtte han betale oppreisning. I Høyesteretts utmåling av oppreisningen fremhevet førstvoterende at «[a]vgjørende for meg er at det foreligger en forsettlig skadetilføyelse med en betydelig skade til følge, og som skadevolderen i lagmannsretten er idømt en ubetinget fengselsstraff for» (s. 891). Skadelidte ble tilkjent oppreisning på 50 000 kroner (ca. 70 000 i 2014-kroner). Domsbegrunnelsen er kortfattet.

To år senere behandlet Høyesterett på nytt spørsmålet om oppreisning etter vold utenfor familieforhold, i *Akbari* (Rt. 1999 s. 887). Gjerningsmannen hadde med forsett skapt en situasjon som ledet til at skadelidte flyktet gjennom et vindu i tredje etasje fra en bygning. Mannen ble skadet i sammenstøtet med bakken. Gjerningsmannen ble dømt til sju måneders fengsel etter strl. § 228 om legemsfornærmelse, og måtte betale oppreisning på 25 000 kroner (ca. 33 000 i 2014-kroner). Høyesterett var bundet oppad av lagmannsrettens dom, og det er derfor uvisst om retten ville fastsatt et høyere oppreisningsbeløp. Retten ga imidlertid uttrykk for at «det [ikke] er grunn til å nedsette oppreisningen til et lavere beløp» (s. 895). Analysene av høyesterettspraksis viser per i dag få eksempler på tilkjennelse av oppreisning ved legemsfornærmelser etter strl. § 228.

Over ti år senere kom den neste voldssaken til behandling for Høyesterett, i *Knivfekting* (Rt. 2011 s. 100). To menn delte en flaske Jägermeister og bestemte seg på et tidspunkt for å fekte med noen kjøkkenkniver tiltalte hadde liggende. Den ene mannen fikk kuttet over flere halsmuskler og store blodårer ble helt overskåret. Gjerningsmannen ble dømt til fengsel i to år og tre måneder for overtredelse av strl. § 229, jf. § 232 og til å betale oppreisning. I utmålingen vises det til de vanlige momentene, som handlingens objektive grovhet, skadevolders skyldgrad mv. Retten vektla at voldshendelsen var intens og må ha blitt opplevd som svært skremmende, og at den kunne fått livstruende konsekvenser. Skadelidte utviklet angst og andre psykiske lidelser som følge av knivstikkingen, og hadde en tid PTSD-liknende plager. Det ble gjort fradrag for skadelidtes tidligere lidelser. I nivåvurderingen ble det trukket paralleller til *Jaktkniv* (Rt. 2007 s. 1659), hvor lagmannsretten⁶⁶ dømte gjerningsmannen til fengsel i to år og ni måneder og til å betale 75 000 kroner i oppreisning. I *Knivfekting*-dommen

65 Dommen kalles også for «Skalle-dommen», se bl.a. Nygaard 2007 f.eks. på s. 167.

66 Ingen av partene brakte spørsmålet inn for Høyesterett, se *Knivfekting* (Rt. 2011 s. 100, avsnitt 27).

benyttet Høyesterett slike sammenlikninger for å sirkle inn størrelsen på oppreisningen, som ble tilkjent med 80 000 kroner (84 000 i 2014-kroner). I utmålingen fremheves skadepotensialet,⁶⁷ mens individuelle sårbarhetsfaktorer tones ned fordi man ellers ville «komplisere utmålingen».⁶⁸

I *Pengeinnkreving* (Rt. 2012 s. 1576) ble en forsvarsløs mann utsatt for vold under et privat gjeldsoppgjør. Gjerningsmannen ble dømt til 10 måneders fengsel i lagmannsretten, jf. strl. § 229, jf. § 232. I oppreisningsvurderingen ble det vektlagt at voldsbruken var uprovosert, begått av flere gjerningsmenn og hadde karakter av mishandling. I tillegg spilte det inn at skadelidte ble nektet å tilkalle lege. Dette tilsa at oppreisningsbeløpet måtte settes relativt høyt. Det som bidro til å redusere oppreisningen, var at kun deler av skadebildet var forårsaket av volden; skadelidte hadde plager fra før hendelsen. I nivåvurderingen ble det foretatt sammenlikninger med andre dommer om oppreisning etter vold, som *Knivfekting* (Rt. 2011 s. 100). I tillegg ble det i *Pengeinnkreving*-dommen foretatt en «forholdsmessighetsvurdering», hvor retten viste til normeringen for voldtekt og den rettsutviklingen som hadde skjedd der. Siden voldshendelsen var begått før straffskjerpingen ved lovendring 25. juni 2010, måtte det dagjeldende straffenivået legges til grunn. Styrkingen av oppreisningsvernet som fulgte med økningen av straffenivået, spilte dermed ikke inn i utmålingen i denne saken. Oppreisningen ble fastsatt til 80 000 kroner (84 000 i 2014-kroner).

Sammenfatningsvis viser analysene flere interessante tendenser i et *rettsutviklingsperspektiv*. Nivået på oppreisningen har økt siden de to nittitallsdommene ble avsagt. Nivåøkningen har først og fremst sammenheng med straffskjerpingen for vold gjennom lovendringen i 2010, som igjen har innvirket på oppreisningsbeløpene (siden det bør være forholdsmessighet mellom straffenivå og oppreisningsnivå). Når Høyesterett har lagt til grunn at voldtektsnormeringen gir en viss veiledning, vil dette beløpet danne et utgangspunkt for utmålingen, mens momentene kommer graderende inn for å begrunne eventuelle avvik. I så måte er det en likhet med det som gjelder for normeringer, men med en viktig forskjell: På områder – som ved legemskrenkelser – hvor oppreisning ikke er normert, gjelder det *ikke noe kvalifikasjonskrav for å fravike dette utgangspunktet*. Det er formentlig en viktig del av grunnen til at det i flere saker finnes beløp som avviker fra normalerstatningen ved voldtekt. Ved utmåling av oppreisning etter vold i nære relasjoner er det større rom for å vektlegge de graderende momentene. Dette gir seg utslag i differensierte oppreisninger, alt etter det konkrete faktum.

Analysene avdekker også et annet sentralt utviklingstrekk, og med en mer generell karakter: Nyere rettspraksis viser en viss *standardiserende tendens*. Jeg presiserer at

67 *Pengeinnkreving* (Rt. 2012 s. 1576, avsnitt 25).

68 *Pengeinnkreving* (Rt. 2012 s. 1576, avsnitt 26).

«standardiseringen» her har en annen karakter enn ved normeringer i voldtektssaker og drapssaker. Den standardiserende tendensen fremkommer ved at Høyesterett i stadig klarere ordelag retter oppmerksomheten både mot handlingens og skadevirkningenes objektive kjennetegn, mens de individuelle forholdene mer har karakter av å være justerende faktorer. Høyesterett har fremhevet at det sentrale ved vurderingen av skademomentet er skadepotensialet mer enn de faktiske skadevirkningene. Denne tendensen underbygges av at Høyesterett – ut fra hensynet til forenkling av utmålingen – har nedtonet betydningen av skadelidtes særlige sårbarhet. Dermed har utmålingen av oppreisningserstatningen fått et mer generaliserende enn individualiserende preg de siste årene.

3.2.4 Familievold og andre krenkelser i nære relasjoner

Per i dag foreligger det seks sentrale høyesterettsavgjørelser om oppreisning ved krenkelser i nære relasjoner. Siden de fleste av avgjørelsene⁶⁹ omhandler familievold, er de gitt kallenavn som *Familievold I*, *Familievold II* mv. De fleste avgjørelsene om oppreisning etter krenkelser i nære relasjoner blir vurdert etter skl. § 3-5 første ledd bokstav b, jf. § 3-3. Hvor mishandlingen resulterer i personskaade, vil også skl. § 3-5 første ledd bokstav a gi hjemmel for et oppreisningskrav.

Høyesterett har ikke etablert normalerstatning for familievoldssaker. Doms- og kjennelsesmaterialet viser at hver sak vurderes konkret, og at det har skjedd nivåhevinger over tid. Jeg skal beskrive de viktigste fasene i denne rettsutviklingen, samt hvilke faktorer som har påvirket endringene i oppreisningsnivået.

I *Familievold I* (Rt. 2004 s. 595) hadde en mann utsatt to sønner og en stesønn for forskjellige former for overgrep gjennom barndommen. Krenkelsene hadde et «oppdragende» formål, og besto i blant annet lugging, klyping, vridning av øre og slag med flat hånd. Faren ble dømt til 120 dagers fengsel etter strl. § 219. Oppreisningen til hver av de krenkede ble satt til 15 000 kroner (18 000 i 2014-kroner). Premissene gir ingen formulert begrunnelse for hvordan retten kom frem til dette oppreisningsbeløpet, utover at det ble ansett som «passende» (avsnitt 13, samt avsnitt 19).

I *Familievold II* (Rt. 2004 s. 1794) hadde en mann mishandlet sin sønn fysisk og psykisk gjennom mange år. Krenkelsene hadde pågått allerede fra gutten var to år. Den fysiske mishandlingen besto blant annet av slag mot kroppen. Gutten var sengevæter til han var tolv år, og ble offer for farens aggresjon også over dette. Farens sinne ga seg episodiske utslag i at gutten ble kastet i veggen, og fikk ansiktet gnidd inn med sine våte truser uten mulighet for å vaske seg før han gikk på skolen. Den

69 *Familievold II* (Rt. 2004 s. 1794) og *Familievold IV* (Rt. 2007 s. 1537) er både dom og kjennelse.

psykiske mishandlingen medførte blant annet at gutten utviklet en stadig frykt for vold. Også guttens mor var utsatt for mishandling, noe som skjedde på en slik måte at sønnen fikk det med seg. Gutten ble dermed selv et offer for krenkelsene av moren. I den konkrete rettsanvendelsen la retten til grunn at «[v]ed fastsettelsen av beløpets størrelse må det ses hen til den konstante trussel om vold og psykiske krenkelser som B [sønnen] har vært utsatt for gjennom hele barndommen» (avsnitt 46). Høyesterett viste til uttalelser i Rt. 2004 side 844 om at «denne 'frykten for vold – følelsen av å leve i et trusselregime – som blir skapt, [kan] oppleves som langt verre enn de enkelte voldshandlingene', og at «[d]et samme må gjelde for trussel om psykiske krenkelser».⁷⁰ I den konkrete utmålingen ble det lagt vekt på skadevirkningene av mishandlingen, både de faktiske og de potensielle.⁷¹ Oppreisning ble tilkjent med 50 000 kroner (60 000 i 2014-kroner). Dette samsvarer med beløpet skadelidte hadde nedlagt påstand om, og som retten var bundet av. Derfor er det vanskelig å si om oppreisningen kunne ha blitt høyere. Det er likevel av interesse at førstvoterende bemerket at «kravet [fremstår] som nøkternt beregnet».⁷²

I *Familievold III* (Rt. 2005 s. 1749) hadde en mann vært voldelig mot sin samboer. I lagmannsretten ble han dømt til fengsel i ti måneder, etter strl. §§ 229, 1. straffalternativ og 228 første ledd. Saken gjaldt tre nærmere bestemte legemskrenkelser, ikke et sammenhengende straffbart forhold. Høyesterett la til grunn at erstatningsutmålingen da måtte knyttes til disse konkrete voldshandlingene, ut fra strpl. § 3 og vilkåret der om at kravet «springer ut av *samme handling* som saken gjelder». I den konkrete utmålingen vurderte retten «standardmomentene» om handlingens objektive grovhet, skadevolders skyld mv. Videre ble det sett hen til den normerte oppreisningen for voldtekt, som da var på 100 000 kroner. Det ble påpekt at oppreisningen i nærværende sak burde ligge vesentlig lavere. Skadelidte ble tilkjent 40 000 kroner (48 000 i 2014-kroner) i oppreisning. Ut fra kunnskapen man hadde den gang om skadevirkninger av familievold,⁷³ synes oppreisningsnivået beskjedent.

Den første uttrykkelige nivåhevingen foretas i *Familievold IV* (Rt. 2007 s. 1537). En mann hadde fysisk og psykisk mishandlet sin samboer over tid. Mannen ble dømt til fengsel i ett år, etter strl. § 219. Høyesterett fant tiden moden for å oppjustere nivået på oppreisningen til skadelidte som har vært utsatt for vold fra nærstående. Førstvoterende viste til 2005-dommen, og påpekte at det «i rettspraksis [har] vært

70 *Familievold II* (Rt. 2004 s. 1794, avsnitt 46). Den siterte Rt. 2004 s. 844 er en straffedom.

71 *Familievold II* (Rt. 2004 s. 1794, avsnitt 47).

72 *Familievold II* (Rt. 2004 s. 1794, avsnitt 48).

73 Se også beskrivelsen i Rt. 2004 s. 844 (især avsnitt 16–18), som bygger på bl.a. NOU 2003: 61 *Retten til et liv uten vold*.

en utvikling i retning av en heving av oppreisningsbeløpene, som tidligere ofte har vært svært lave», og at «[d]ette medfører at man ved utmålingen ikke kan legge særlig vekt på tidligere rettspraksis» (avsnitt 31). Her kan nok også synspunktene i Rt. 2004 s. 844 om økt straffnivå ved langvarig familievold ha spilt inn.

I den konkrete utmålingen viste retten tilbake til vurderingen som ble gjort i forbindelse med straffutmålingen. Ut fra dette ble oppreisningen fastsatt til 60 000 kroner (69 000 i 2014-kroner). Avgjørelsen fanger også inn hvilken vekt straffesiden av saken har for oppreisningsbeløpet. Førstvoterende videreførte argumentasjonen i *Familievold II* (Rt. 2004 s. 1794) hvor det trakk i erstatningsforhøyende retning at krenkelsen hadde skjedd over tid, at det var en psykologisk binding mellom gjerningsmannen og offeret samt at handlingene hadde skjedd i hjemmet.⁷⁴ Selv om avgjørelsen ble avsagt i 2007, trakk ikke Høyesterett inn endringene om familievold i strl. § 219 (trådte i kraft 1. januar 2006), da det straffbare forholdet relaterte seg til krenkelser i perioden 2002–2004. Lovendringene fanges derimot inn i den siste oppreisningsdommen, fra 2014 (se rett nedenfor).

I *Familievold V* (Rt. 2010 s. 949) videreføres synspunktene fra 2007-avgjørelsen. Gjerningsmannen ble dømt til fengsel i ett år og fire måneder for brudd på strl. § 219 om familievold, slik bestemmelsen lød før lovendringen 21. desember 2005.⁷⁵ Retten satte oppreisningen til 70 000 kroner (74 000 i 2014-kroner) for moren som var utsatt for vold i hjemmet. Førstvoterende uttalte at dette beløpet «ut fra sakens faktum synes å være godt i samsvar med ... rettspraksis, jf. Rt. 2007 side 1537 avsnitt 31–33».⁷⁶ Særlig interessant er differensieringen mellom oppreisningen til moren og barnet, som også var utsatt for vold. Det ble tatt hensyn til at barnet var mer følsomt, slik at oppreisningen ble satt til 90 000 kroner (96 000 i 2014-kroner). Et skjerpene moment ved utmålingen er når barnet i tillegg overværer mishandling av andre, i dette tilfellet sin egen mor.

Det neste trinnet i rettsutviklingen skjer i *Familievold VI* (Rt. 2014 s. 392). En kvinne var utsatt for vold av sin samboer. Han slo henne i ansiktet en gang med knyttet neve. I hånden hadde han en gjenstand som påførte henne permanent synstap på venstre øye og endret utseende. Mannen ble dømt til fengsel i fire år og seks måneder. Skadelidte fikk tilkjent oppreisning på 120 000 kroner. I utmålingen la retten særlig vekt på at det hadde skjedd en økning av straffnivået i strl. § 219 (lovendring i 25. juni 2010). Formålet med lovendringen var å få en straffskjerpelse for grov vold.

74 Se henvisningen fra *Familievold IV* (Rt. 2007 s. 1753, avsnitt 30) til *Familievold II* (Rt. 2004 s. 1794, avsnitt 44 og 46).

75 Lov om oppheving av lausgjengarlova mv. 21. desember 2005 nr. 131.

76 *Familievold V* (Rt. 2010 s. 949, avsnitt 33).

Endringene i straffnivåene innvirket på oppreisningsnivået, og ble formulert slik: «Det er ... naturlig at den markerte økning i straffnivået ved lovendringen i 2010 vil påvirke oppreisningsbeløpet i de situasjoner som omfattes av endringen».⁷⁷ Dommen stadfester at den strafferettslige utviklingen gjenspeiles i oppreisningsnivået.

Sammenfatningsvis viser analysene at argumentasjonen i familievoldssakene særkjennes ved at retten vektlegger om mishandlingen skjer systematisk og over tid, at det er en psykologisk binding mellom gjerningsmann og offer, samt om handlingene skjer i hjemmet, som skal være et trygt sted. Videre viser analysen at det har skjedd en *nivåheving* av oppreisning ved familievold og krenkelser overfor andre i nære relasjoner.

Når det gjelder barn spesielt, er det grunn til å tro at det har skjedd en større nivåheving enn det som gjenspeiles i de beskrevne familievoldssakene. *Hjerneskode* (Rt. 2011 s. 769) er illustrerende. En far mistet sin knapt fem måneder gamle sønn i gulvet. Unnlåtelsen av å informere helsepersonell om hendelsen utløste ansvar. Faren ble pålagt å betale 300 000 kroner (315 000 i 2014-kroner) i oppreisningserstatning. I nyere rettspraksis har Høyesterett fremhevet at «[n]ivået bør også avspeile barns behov for beskyttelse mot vanskjøtsel og forsømmelig behandling».⁷⁸ Synspunktet ble formulert med henvisning til blant annet Barnekonvensjonen (BK) artikkel 19 nr. 1, med kommentarer i Barnekomitéens «*General Comment No. 13 (2011)*» (GC-2011-13-CRC), jf. også BK artikkel 3 og 4.

3.2.5 Personskader etter trafikkulykker

Dette avsnittet omhandler oppreisning etter trafikkulykker. Fremstillingen avgrenses til situasjoner hvor skadelidte blir fysisk og/eller psykisk skadet. Hjemmel for oppreisning er da skl. § 3-5 første ledd bokstav a. Ved drap er erstatningen normert etter reglene som beskrives nedenfor i punkt 4.4,⁷⁹ og normeringene som fremstilles der gir et utgangspunkt også for utmålingen ved bildrap.⁸⁰

77 *Familievold VI* (Rt. 2014 s. 392, avsnitt 30).

78 *Hjerneskode* (Rt. 2011 s. 769, avsnitt 30).

79 Fra høyesterettspraksis, se *Mwangi* (Rt. 2014 s. 892). Se til illustrasjon også underrettspraksis som f.eks. LH-2013-70011, LB-2009-26425 og LB-2009-7294.

80 For *grovt uaktsomme* bildrap gjelder den vanlige normeringen, hvilket ble løst i *Mwangi* (Rt. 2014 s. 892). Dommen omtales i punkt 4.4.2. Det har vært omdiskutert om normeringen for *forsettlig* drap også gjelder ved bildrap. Dette ble besvart med ja i *Svartokjerr* (LA-2014-776). Dommen er rettskraftig, jf. HR-2015-656-U. I høyesterettspraksis er det lite spor av at retten har ment å differensiere ut fra hva slags drapsvåpen som er benyttet. Er det først bevist at bildrapet er voldt forsettlig, må man etter mitt syn også her ta utgangspunkt i den generelle normeringen. Se *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203) og punkt 4.4 nedenfor.

Den første høyesterettsdommen fra nyere tid⁸¹ er *Lavangsdalen* (Rt. 2008 s. 1360). En sjåfør var grovt uaktsom under kjøring på en landevei. Han var ikke tilstrekkelig oppmerksom på en vanskelig trafikksituasjon som hadde oppstått lenger fremme. Flere personer ble påkjørt og påført skader. Sjåføren hadde overtrådt vegtrafikkloven⁸² § 31, jf. § 3, og ble dømt til fengsel i 18 dager. For Høyesterett gjaldt saken kravet om oppreisning. Høyesterett avga prinsipielle uttalelser om hvilke momenter som er særlig sentrale ved utmåling av oppreisning for dette typetilfellet. Det ble særlig lagt vekt på «[1] omfanget og [2] karakteren av de lidelser skadelidte er påført og [3] på graden av skadevolderens skyld. I tillegg må det legges en viss vekt på [4] skadevolderens økonomiske evne.» (avsnitt 19).

Klammeparenteser er ment å fremheve dommens systematikk. I den konkrete rettsanvendelsen drøftet retten de fire momentene. I vurderingen av skadene, kan det skilles mellom [1] skadeomfanget og [2] skadenes karakter. I saken her ble skadenes omfang og karakter behandlet samlet. Høyesterett la vekt på at skadelidte hadde både fysiske og psykiske plager. De fysiske skadene besto i brudd samt ledd- og korsbåndskader i et av knærne, hvilket gjorde det nødvendig med to operasjoner og langvarig fysioterapi. Skadelidte var sykmeldt i ti måneder. Da Høyesterett avsa dom, hadde skadelidte fortsatt nedsatt bevegelighet i kneet. I tillegg slet skadelidte med psykiske problemer i forbindelse med bilkjøring etter ulykken. I vurderingen av [3] skyldgraden ble det fremhevet at skadevolder ikke hadde voldt skaden forsettlig, og at dette «må tillegges betydelig vekt» (avsnitt 20). Retten konkretiserte dermed at skyldgraden har stor betydning. Endelig ble det lagt vekt på [4] skadevolders økonomi. Han hadde en nokså normal årsinntekt (430 000 kroner), en mindre formue og ingen forsørgelsesbyrde. En samlet vurdering av disse forholdene ga grunnlag for en oppreisning på 30 000 kroner (33 000 i 2014-kroner).

Høyesterett presiserte at det for denne typen krenkelser ikke bør etableres noen normering, fordi det er for store variasjoner i saksforholdene.

Spørsmålet om oppreisning ved trafikkskader kom på nytt opp for Høyesterett allerede året etter, i *Parkeringslomme* (Rt. 2009 s. 6). To menn gjorde begge krav på en parkeringslomme. Den ene mannen stilte seg opp i parkeringslommen for å «holde den av». Den andre mannen aksepterte ikke det og kjørte på han. Skadelidte ble 100 prosent arbeidsufør og 58 prosent varig medisinsk invalid. Skadevolder ble dømt til

81 De første dommene jeg har funnet i høyesterettspraksis, er *Hestetrille* (Rt. 1933 s. 110) og *Omsted* (Rt. 1938 s. 769). I den første dommen ble sjåføren oppreisningsansvarlig for 5000 kroner (180 000 i 2014-kroner) og i den siste dommen ble sjåføren dømt til å betale 10 000 kroner i oppreisning (304 000 i 2014-kroner). I begge dommene er premissene fra Høyesterett temmelig kortfattede i drøftelsen av oppreisning.

82 Lov om vegtrafikk 18. juni 1965 nr. 4 (vtrl.).

fengsel i 21 dager⁸³ for overtredelse av vtrl. § 31, jf. § 3, og tapte førerretten i halvannet år etter tapsforskriften § 1-4.⁸⁴ I utmålingen ble det lagt vekt på handlingens objektive grovhet, skadevolders skyld, graden av tort og smerte samt skadevolders økonomi. Førstvoterende sammenliknet saksforholdet i nærværende sak med faktum i tidligere dommer. Det ble pekt på at det i denne saken – i likhet med *Båtpropell* (Rt. 2005 s. 1322) – var en grovt uaktsom skadeforvoldelse og at handlingen påførte store skader. Oppreisningen ble satt til 75 000 kroner (82 000 i 2014-kroner).

Det kan etter denne domsfremleggelsen spørres om det er mulig å angi noen *utviklingstrekk* i trafikkskadesakene.

For det første har analysen beskrevet et viktig trekk i rettsutviklingen som ledet frem til lovendringen av bal. § 6, i 2009.⁸⁵ Det ble da gitt adgang til å kunne fremme oppreisningskravet mot trafikksforsikreren. Eksemplet viser at vår interne rett har blitt påvirket av europeisk erstatningsrett, noe som har bidratt til å styrke erstatningsvernet for trafikkskadde.

For det andre viser analysene at dommene har hatt en betydelig prejudikats effekt. I nær samtlige lagmannsrettsavgjørelser fra tiden etter at Lavangsdalen-dommen ble avsagt 23. oktober 2008, vises det til denne dommen og/eller Parkeringslomme-dommen.

For det tredje synes Lavangsdalen-dommen og Parkeringslomme-dommen å ha hatt en synliggjørende funksjon, slik at det er blitt flere saker om oppreisning. Flere personer er blitt oppmerksomme på muligheten for å fremsette slike krav etter alvorlige trafikkulykker.

For det fjerde bemerkes at analysene avdekker et fortsatt behov for rettsavklaringer: Antall dommer er begrenset og saksforholdene er svært ulike. I Parkeringslomme-dommen var skadevolder langt mer å bebreide enn i Lavangsdalen-dommen, og forskjellene i skyldgrad er trolig den faktoren som bidrar mest til å forklare beløpsforskjellene. Det hadde vært ønskelig om Høyesterett hadde gitt en mer konkretisert begrunnelse for hvorfor oppreisningsbeløpene ble såpass forskjellige i de to dommene.

83 Fengselsstraffen ble redusert fra 30 dager til 21 dager som følge av sen oversendelse av saken fra påtalemyndigheten til Høyesterett, jf. strpl. § 316. Se *Parkeringslomme* (Rt. 2009 s. 6, avsnitt 33).

84 Forskrift om tap av retten til å føre motorvogn mv. 19. desember 2003 nr. 1660, gitt med hjemmel i bl.a. vtrl. §§ 33 og 43.

85 Lov 5. juni 2009 nr. 34, som trådte i kraft 1. juli samme år, ved kgl.res. 5. juni 2009. Se punkt 2.3 foran.

4 Normert oppreisningserstatning

4.1 HENSYN

I dette avsnittet belyses hensyn som taler for og mot at oppreisningen fastsettes til et «normalbeløp» for bestemte typetilfeller. Jeg ser først på hensyn som taler *for* at oppreisningen bør være normert.

For det første kan en normering gi *enkler og raskere oppgjør*. Slike oppgjørstekniske hensyn og praktikabilitetshensyn er en type rettstekniske hensyn som er særlig tungtveiende på områder hvor det er mange oppreisningssaker. Synspunktet fanges inn i *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) om voldtekt, hvor det ble uttalt at «[d]e mange lagmannsrettsavgjørelser som er fremlagt for Høyesterett og Erstatningsnemndas praksis viser at det er et praktisk behov for dette [normering]» (s. 537). En forkortet behandlingstid har også en side mot skadelidte/etterlatte,⁸⁶ som dermed påføres en mindre prosessbelastning.

For det andre kan normering fremme *likebehandling* av skadelidte. For flere av de krenkelsene som kan gi rett til oppreisning, er det vanskelig å skille de ikke-økonomiske tapene fra hverandre. Likebehandlingshensynet er også trukket frem som et argument for normering på områder hvor det er avdekket (vel) store variasjoner i de oppreisningene som er tilkjent i underinstansene. I *Øl-krangel* (Rt. 2001 s. 274) ble det lagt frem undersøkelser av underrettspraksis, som ledd i å vise at praksis herfra er fragmentert. Høyesterett var enig, og la til grunn at «[d]en noe sprikende underrettspraksis i senere år om oppreisning i forbindelse med straffesaker om drap og forvaltningspraksis etter forskrift om erstatning fra staten for personskade voldt ved straffbar handling, underbygger behovet for normering» (s. 278).

For det tredje kan en normering begrunnes i *prosessøkonomiske hensyn*. Ved at en rekke av oppreisningskravene springer ut av straffbare forhold, er det prosessøkonomiske gevinster ved å kunne få kravet behandlet som et borgerlig rettskrav sammen med straffesaken mot gjerningsmannen. Sentralt i straffesaken er behandlingen og pådømmelsen av selve straffekravet. I praksis kan det være vanskelig å gjennomføre – i hvert fall systematisk – en fullstendig bevisføring omkring forhold av betydning for oppreisningsfastsettelsen.⁸⁷ Spesielt gjelder det spørsmålet om skadevirkninger av krenkelsen og partenes økonomi.

I *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61) understrekes behovet for en forenklet bevisføring, som følge av at oppreisningskrav gjennomgående fremmes i straffesaken mot skadevolderen.

86 Av fremstillingshensyn taler jeg i fortsettelsen her kun om «skadelidte».

87 Sml. hensynsangivelsen i bl.a. *Øl-krangel* (Rt. 2001 s. 274, på s. 278) og *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532, på s. 537).

Førstvoterende uttalte at dette «er i seg selv et tungtveiende moment for normering av oppreisningsbeløpene» (avsnitt 18). Synspunktet har linjer tilbake, og kommer til uttrykk også i *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580). Her ble det lagt til grunn at det å kunne hefte oppreisningskravet på straffesaken «er en praktisk fremgangsmåte», og forbundet med den fordelten at skadelidte «slipper risikoen for kostnader og risikoen for påkjenninger utover de som allerede ligger i behandlingen av straffesaken» (avsnitt 28).

Det finnes også hensyn som taler *mot* normering. Dersom typetilfellet man vurderer å normere er preget av betydelig variasjonsbredde med hensyn til krenkelsens art og omfang, tilsier det at området ikke er egnet for å innføre én «normalerstatning». Som påpekt i *Drikkelag* (Rt. 2004 s. 1324), kan det være «vanskelig å finne gode allmenne kriterier som er egnet for gradering av oppreisningsbeløpet».⁸⁸ Hensynet avspeiles også i *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61), der det uttales at «hensyn som kunne tale mot normert erstatning, er at selve den straffbare handling ved uaktsomme drap har stor variasjonsbredde og spenner over så vidt ulike kategorier som trafikulykker, jaktulykker, arbeidsplassulykker med mer».⁸⁹ Tilsvarende er formulert i andre avgjørelser hvor Høyesterett har besvart spørsmålet om normert oppreisningserstatning med nei, for eksempel ved personskader⁹⁰ og legemskrenkelser etter vold.⁹¹ Selv om man ville oppnådd en forenkling på systemnivå, kunne dette ha skjedd på bekostning av hensynet til rettferdighet på individnivå. Skulle man avhjulpet dette ved å åpne for individuelle justeringer, ville innføringen av en normalerstatning lett fått preg av å være en «skinn-normering», avhengig av hvor mye utgangspunktet ville blitt «perforert» av unntak.

4.2 NORMERING OG KVALIFIKASJONSKRAV FOR AVVIK

På flere områder er det etablert normerte oppreisningsbeløp. Den første normeringen ble utviklet for forsettlig voldtekt, i *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532). Høyesterett har i senere dommer normert oppreisningen for grovt uaktsomt voldtekt, i tillegg til forsettlig drap og grovt uaktsomt drap. Normeringen gir et beløpsmessig utgangspunkt

88 *Drikkelag* (Rt. 2004 s. 1324, avsnitt 36). Sml. *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203, avsnitt 40).

89 *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61, avsnitt 19). I denne saken ble imidlertid fordelene med en standardisering ansett som mer tungtveiende, og avveiningen resulterte i at oppreisningserstatningen ble normert.

90 Jf. *Parkeringslomme* (Rt. 2009 s. 6): «Ved skade på legeme og helbred kan saksforholdet være så vidt forskjellig at normering ikke har vært aktuelt.» (avsnitt 51). Sml. *Lavangsdalen* (Rt. 2008 s. 1360, avsnitt 18).

91 Se *Knivfekting* (Rt. 2011 s. 100, avsnitt 24), *Familievold IV* (Rt. 2007 s. 1537, avsnitt 32) og *Familievold III* (Rt. 2005 s. 1749, avsnitt 25). Se også forutsetningsvis *Pengeinnkreving* (Rt. 2012 s. 1576, avsnitt 15).

for utmålingen av oppreisningserstatningen. Beløpet kan settes høyere eller lavere – alt etter de konkrete forholdene. For at man skal oppnå en viss standardiserende effekt, må imidlertid avvik fra normalerstatningen være forbeholdt de tilfellene hvor det foreligger *særlige grunner*. Synspunktet ble første gang formulert i *Normeringsdom I*. Førstvoterende understrekte at «det normalbeløp som stipuleres skal være veiledende». ⁹² Om adgangen til justeringer i det konkrete tilfellet, uttalte han videre at «det vil selvsagt måtte være adgang til for den domstol som skal pådømme kravet å fastsette både et høyere og et lavere beløp når særlige forhold måtte tilsi dette», samtidig som det ble understreket at «om *hensikten* med en normering skal oppnåes, ... *skal [det] noe til* for at dette skal skje». ⁹³

I etterfølgende dommer har Høyesterett gjennomgående beveget seg fra uttrykket «skal noe til», til formuleringer som at fravikelse krever «særlige grunner», ⁹⁴ «særlige forhold» ⁹⁵ mv.

Adgangen til å fravike normen er med andre ord forbundet med et *kvalifikasjonskrav*. I vurderingen av om det er særlige grunner for å gjøre *avvik* fra normalnivået, vil de generelle faktorene som krenkelsens art og alvorlighet, den alminnelige skaderisikoen og skadevolders økonomiske situasjon spille inn i avveiningen. Mens disse momentene brukes direkte for å utmåle oppreisningen på områder som ikke er normert, kommer momentene mer sekundært inn på områder hvor oppreisningen er normert (og da under avviksvurderingen).

I fortsettelsen skal jeg beskrive nærmere de områdene hvor oppreisningen er normert. I kildematerialet benyttes det forskjellige betegnelser for å beskrive at oppreisningserstatningen er standardisert, slik som «normalerstatning», ⁹⁶ «standard-normer», ⁹⁷ «standardisering av oppreisning» ⁹⁸ og liknende.

92 *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532, på s. 537).

93 *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532, på s. 537–538).

94 Jf. bl.a. Rt. 2011 s. 743 (avsnitt 22), *Drikkelag* (Rt. 2004 s. 1324, avsnitt 37), Rt. 2003 s. 1586 (avsnitt 13) og *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580, avsnitt 39).

95 Se bl.a. *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61, avsnitt 22).

96 Se til illustrasjon *Sovevoldtekt III* (Rt. 2012 s. 201, avsnitt 18, 19, 21, 22, 24, 26, 27, 29 og 31), *Idrettsrener II* (Rt. 2004 s. 1068, avsnitt 31–32) og *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532, på s. 538).

97 Se til illustrasjon *Drosjedrap* (Rt. 2004 s. 592, avsnitt 10).

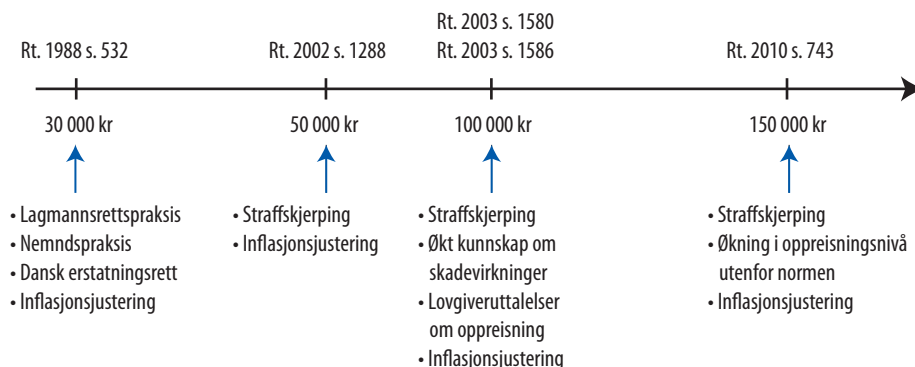
98 *Pengeinnkreving* (Rt. 2012 s. 1576, avsnitt 17).

4.3 ANALYSE AV VOLDTEKTSTILFELLER

4.3.1 Forsettlig voldtekt

Oppreisning ved forsettlig voldtekt til samleie⁹⁹ er per i dag normert til 150 000 kroner. Normeringen er fulgt opp i en rekke underrettsdommer,¹⁰⁰ og gjenspeiles i rikholdig praksis fra Erstatningsnemnda for voldsofre.¹⁰¹ Beløpsnormen ble fastsatt i Rt. 2011 s. 743. Høyesterett legger til grunn at ved «overtredelse av straffeloven § 192 første ledd bokstav a, jf. andre ledd bokstav a, bør den veiledende normen nå være 150 000 kroner» (avsnitt 19). Saken gjaldt direkte strl. § 192 første ledd bokstav a (seksuell omgang frembrakt ved vold eller ved truende atferd), men normalerstatningen er ansett som overførbart til overtredelser av strl. § 192 annet ledd bokstav b (seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen).¹⁰²

Jeg skal belyse sentrale trekk i rettsutviklingen. Siktemålet er dels å plassere høyesterettsavgjørelsene *inn i en større sammenheng*, dels å belyse hvilke *påvirkningsfaktorer* som har spilt inn på nivåhevingene. Det kan kaste lys over hvilke forhold som er relevant å ta i betraktning ved fortsatte nivåjusteringer. Beskrivelsen skal gjøres med støtte i figuren, som viser den gradvise utviklingen av nivået for oppreisningserstatning ved forsettlig voldtekt.

Figur 1. Gradvis utvikling av nivået for oppreisningserstatning ved forsettlig voldtekt

99 Av fremstillingshensyn bruker jeg kortformen «voldtekt», med mindre presiseringer er påkrevd.

100 Se til illustrasjon bl.a. følgende avgjørelser fra ulike årganger og domstoler: LA-2015-5364, LA-2014-205022, LA-2013-109478, LA-2012-166536, LA-2011-197608, LB-2014-49999, LB-2013-55371, LB-2012-116925, LB-2011-188359, LE-2014-169780, LE-2013-121557, LE-2012-132834, LE-2011-72562, LF-2014-78380, LF-2013-80254, LF-2012-31255, LF-2011-54326, LG-2014-82590, LG-2013-17196, LG-2012-106575, LG-2011-76468, LH-2014-71646, LH-2013-210821, LH-2012-12315 og LH-2011-184382.

101 Se til illustrasjon bl.a. ENV-2014-1528, ENV-2013-2969, ENV-2012-2556 og ENV-2011-4238.

102 *Sovevoldtekt III* (Rt. 2012 s. 201, avsnitt 21).

Den første dommen hvor Høyesterett normerte oppreisningen for voldtekt er Rt. 1988 s. 532, *Normeringsdom I*. Oppreisningsbeløpet ble fastsatt til 30 000 kroner. Høyesterett kom frem til dette beløpet ved å vise til fremlagt lagmannsrettspraksis, praksis ved Erstatningsnemnda for voldsofre og dansk erstatningsrett. Gjennomsnittsbeløpet for de åtte fremlagte sakene fra lagmannsrettene i årene 1986–1987 var på noe under 30 000 kroner, mens Erstatningsnemnda hadde lagt til grunn en veiledende norm på 20 000 kroner for årene 1985–1986 og 25 000 kroner for året 1987.¹⁰³ Etter justeringer for endringer i pengeverdien la førstvoterende til grunn en veiledende norm på 30 000 kroner, som «kan tyde på at dette er blitt ansett som et rimelig nivå» (s. 538). 1988-dommens normering på 30 000 kroner ble kritisert for å være for lav.

Normen ble *videreutviklet* i *Sovevoldtekt I* (Rt. 2002 s. 1288). En mann hadde hatt samleie med to berusede og sovende kvinner, som ikke kunne motsette seg handlingen på grunn av sin tilstand. Mannen ble dømt til fengsel i to år og seks måneder for overtredelse av strl. § 192 første ledd bokstav b, jf. annet ledd bokstav a. Lagmannsretten tilkjente hver av kvinnene 50 000 kroner i oppreisning. Økningen med 20 000 kroner fra 1988-dommen begrunnet førstvoterende med at dette var «ein følgje av den strengare vurderinga av det straffverdige i handlingane», slik «at også nivået for oppreisning må aukast» (s. 1292). Det ble vist både til straffskjerpning i rettspraksis¹⁰⁴ og i lovgivning. Ved lovendringen 11. august 2000 nr. 76 ble bestemmelsen i strl. § 193 om sovevoldtekt og andre tilfeller av «hjelpeløsovergrep», flyttet til strl. § 192. Sovevoldtekt ble da likestilt med tradisjonelle voldtekter. Konsekvensen ble en høyning av strafferammen fra fem til ti år fengsel når det ikke var tale om samleie,¹⁰⁵ i tråd med hensynet om å «understreke alvorret og straffverdigheten i disse tilfellene».¹⁰⁶ Ved voldtekt til samleie ble minstepstraffen to år og maksimumsstraffen 15 år. I 2010 ble minstepstraffen økt til tre år. Sovevoldtekt I-dommen gir et eksempel på at endringer i straffenivået kan innvirke på oppreisningsnivået. Høyesterett stadfestet lagmannsrettens fastsettelse av oppreisningsbeløpet på 50 000 kroner til hver av de krenkede, og fravet dermed den dagjeldende normalerstatningen på 30 000 kroner.

Spørsmålet om nivåjustering kom opp igjen for Høyesterett allerede året etter, i Rt. 2003 s. 1580 og Rt. 2003 s. 1586.¹⁰⁷ Den første dommen inneholder de mest prinsipielle uttalelsene. Førstvoterende bemerket innledningsvis at spørsmålet om å heve oppreisningsnormen «er brakt inn for Høyesterett til en prinsipiell avklaring»

103 *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532, på s. 534).

104 Rt. 2002 s. 1210, samt tidligere avgjørelser som Rt. 2002 s. 844, Rt. 2000 s. 800 og Rt. 2000 s. 40.

105 Jf. Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) s. 41.

106 Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) s. 216.

107 Sakene ble forent til behandling, jf. Rt. 2003 s. 1580 (avsnitt 8) og Rt. 2003 s. 1586 (avsnitt 4).

(avsnitt 35). Høyesterett oppjusterte normen nok en gang, og satte den til 100 000 kroner. Begrunnelsen for nivåhevingen var sammensatt. Den ble særlig begrunnet i økt kunnskap om skadevirkninger – spesielt langtidsvirkninger – av voldtekt, samt uttalelser fra justiskomiteén om at oppreisning til voldtekts ofre burde forhøyes.¹⁰⁸ Selv om uttalelsene fra justiskomiteén ikke er knyttet direkte til lovsaker om oppreisning etter voldtekt, anså Høyesterett dem for å ha «rettskildemessig interesse».¹⁰⁹ Skadelidte i de to sakene fikk hver tilkjent 100 000 kroner i oppreisning, i samsvar med det oppjusterte normalnivået.¹¹⁰

I *Sovevoldtekt II* (Rt. 2005 s. 663) og i Rt. 2008 s. 50 fikk Høyesterett på nytt spørsmål om oppreisning etter voldtekt. Dommene viser til normeringene i 2003-dommene. Det foretas ingen generelle nivåjusteringer. I begge dommene er oppmerksomheten rettet mot den konkrete rettsanvendelsen. Spørsmålet var om det forelå særlige forhold som tilsa avvik fra normalerstatningen på 100 000 kroner. Dette ble besvart med nei i 2008-dommen og besvart med ja i 2005-dommen. I *Sovevoldtekt II*-dommen la retten til grunn at man befant seg «i det nedre område av de forhold som rammes av straffeloven § 192 som voldtekt til samleie», og at da «er det grunnlag for et lavere nivå på oppreisningserstatningen» (avsnitt 15).

Åtte år senere kom normeringsspørsmålet på nytt inn for Høyesterett, i Rt. 2011 s. 743. Oppreisningen ble som nevnt normert til 150 000 kroner (avsnitt 19). Også denne dommen bygger på flere av de grunnleggende argumentasjonslinjene som er utviklet av Høyesterett i tidligere praksis: Det ble vist til behovet for inflasjonsjustering, en fortsatt utvikling ved å ta hensyn til nye innsikter i skadevirkninger ved voldtekt og markert skjerping i synet på straffverdighet (avsnitt 18). Alt dette trakk i retning av å heve nivået på den normerte oppreisningen. Høyesterett foretok også en viktig presisering, som klargjorde normens funksjon som veileder for utmålingen av oppreisningserstatning til voldtatte barn. Det legges til grunn at «det nokså gjennomgående er riktig med en forhøyet oppreisningserstatning der offeret er mindreårig – under 18 år: Selve voldtektshandlingen vil være særlig skremmende for barn, og skadepotensialet er enda større enn for voksne.»¹¹¹ Skadelidte var 17 ½ år da voldtekten skjedde. Etter en konkret vurdering ble skadelidte tilkjent 175 000 kroner i oppreisning.

Utviklingen av oppreisningsnivået er influert av to hovedgrupper av påvirknings-

108 *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580, avsnitt 36 og 37). Det ble vist til Innst. O. nr. 54 (1991–1992) s. 9, Innst. O. nr. 92 (1999–2000) s. 13 og Innst. O. nr. 46 (2000–2001) s. 6.

109 *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580, avsnitt 37).

110 I den første dommen, *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580), hadde skadelidte ikke motanket over lagmannsrettens fastsettelse av oppreisningen til 100 000 kroner. Allerede av prosessuelle grunner var det dermed utelukket å tilkjenne henne et høyere beløp (avsnitt 39).

111 Rt. 2011 s. 743 (avsnitt 22), med henvisning til Rt. 2003 s. 740 (avsnitt 32).

faktorer. Den ene omhandler endringer i *faktiske* forhold, og omfatter behovet for inflasjonsjustering og den økte kunnskapen om skadevirkninger av krenkelsen. Den andre kategorien omhandler *normative* endringer, og omfatter justeringer i synet på straffverdigheten av den aktuelle handlingen (som igjen innvirker på oppreisningen ut fra hensynet til konsistens og harmoni i rettssystemet).

Så langt har fremstillingen handlet om forsettlig voldtekter. Jeg går nå over til å belyse normering av oppreisning ved grovt uaktsom voldtekt.

4.3.2 Grovt uaktsom voldtekt

Den første dommen som normerte grovt uaktsom voldtekt er Rt. 2006 s. 961. Her ble normalerstatningen satt til 60 000 kroner. Høyesterett avga prinsipielle uttalelser om selve tilnærmingen for å fastsette normeringsbeløpene: Det ble anvendt en type forholdsmessighetsbetraktning, hvor normeringsbeløpet for den aktuelle krenkelsen måtte stå i et rimelig forhold til de normeringsbeløpene som er utviklet for andre typer krenkelser.

I den aktuelle saken hadde lagmannsretten anvendt det dagjeldende normeringsbeløpet på 100 000 kroner for forsettlig voldtekt, med henvisning til *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580). Høyesterett kunne ikke legge til grunn dette beløpet, og påpekte at man sto overfor krenkelser med forskjellig straffenivå. Derfor måtte det *differensieres* mellom forsettlig voldtekt og grovt uaktsom voldtekt, som er forbundet med *ulik skyldgrad*.¹¹² Differensieringen bidrar til å gi konsistens i oppreisningsinstituttet. Førstvoterende i Rt. 2006 s. 961 viste til at en tilsvarende argumentasjon – basert på sammenhengen mellom straffenivå og nivå for oppreisning – er noe man også «finner i andre sammenhenger».¹¹³ De andre sammenhengene det siktes til, er grovt uaktsomme drap og forsettlig drap. I den konkrete anvendelsen av dette «normeringsinstrumentet» ble normalerstatningen for grovt uaktsomme voldtekter begrunnet med at «nivå[et] står i omtrent samme forhold til nivået ved forsettlig voldtekt som forholdet mellom nivåene for oppreisning for grovt uaktsomt og forsettlig drap» (avsnitt 18).

Den siste høyesterettsdommen per i dag om grovt uaktsom voldtekt, er *Sovevoldtekt III* (Rt. 2012 s. 201). En mann hadde hatt samleie med en kvinne mens hun sov på grunn av beruselse og trøtthet. Mannen ble dømt etter strl. § 192 første ledd bokstav b, jf. fjerde ledd. Retten bygde på at det normerte oppreisningsbeløpet for grovt uaktsomme voldtekter «skal stå i et gitt forhold til normbeløpet for de forsettlige voldtekter» (avsnitt 20). Det ble vist til nivåjusteringen for forsettlig voldtekt i Rt. 2011 s. 743, som dermed indirekte fikk betydning for oppreisningsnivået ved

112 Rt. 2006 s. 961 (avsnitt 13).

113 Rt. 2006 s. 961 (avsnitt 17).

grovt uaktsom voldtekt. Førstvoterende la til grunn «en parallell justering av normalerstatningen for uaktsomhetstilfellene», og kom «dermed ... til at normen for oppreisning for grovt uaktsom voldtekt bør settes til 90 000 kroner» (avsnitt 22). I den konkrete rettsanvendelsen fant retten ikke grunnlag for å fravike denne normalerstatningen, fordi det ikke forelå særlige forhold ved selve voldtekten. Skadelidte var imidlertid påført en tilleggsbelastning ved å ha blitt tatt bilder av under samleiet, og ved at fotografiene i ettertid var distribuert til gjerningsmannens kamerater som trofébilder.¹¹⁴ Ut fra dette kom Høyesterett til at lagmannsrettens oppreisningsbeløp på 100 000 kroner var passende.

4.4 ANALYSE AV DRAPSTILFELLER

4.4.1 Forsettlig drap

Ved drap kan etterlatte ha rett til oppreisning etter skl. § 3-5 annet ledd, jf. første ledd. Det sentrale målet med oppreisningen er her å kompensere for det uopprettelige tapet og savnet etter avdøde. På denne måten står oppreisning i en annen stilling enn oppreisning til direkte skadelidte.¹¹⁵ Ved fastsettelsen av oppreisningen gjelder det i dag *ett* normalnivå som er felles for alle etterlattegrupper, hvilket ble klargjort med *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203). Før denne dommen gjaldt det *forskjellige* oppreisningsnivåer, hvor det måtte skilles mellom ulike grupper av etterlatte. Som ledd i å belyse utviklingstrekkene i oppreisningsinstituttet, skal dette utdypes gjennom et tilbakeblikk.

For etterlatte *voksne* ble oppreisningen første gang normert i *Øl-krangel* (Rt. 2001 s. 274). En mor krevde oppreisning etter å ha mistet sitt 16 år gamle barn som ble knivdrept. Normeringsbeløpet ble fastsatt til 120 000 kroner. Det ble trukket linjer til normeringene ved grove seksualovergrep mot personer over 16 år, men tatt avstand fra at for eksempel oppreisning etter uberettiget strafforfølgning kan gi veiledning.¹¹⁶ Det som talte for et høyt oppreisningsbeløp, var at forsettlig drap er en av de alvorligste forbrytelsene. Men nettopp som følge av at gjerningsmennene i slike saker får meget lange fengselsstraffer, vil de normalt ha svak mulighet for å kunne betale oppreisningen. Det talte for at oppreisningsbeløpet ikke måtte settes for høyt.¹¹⁷ Retten viste også til tidligere rettspraksis, hvor oppreisning til foreldre vanligvis lå vesentlig under 100 000 kroner. Etter dette la førstvoterende til grunn «at en normert oppreisning for foreldre bør økes noe i forhold til tidligere rettsavgjørelser, og at den skjønnsmessig kan settes til 120.000 kroner i saker om forsettlig drap» (s. 279).

114 *Sovevoldtekt III* (Rt. 2012 s. 201, avsnitt 27–29).

115 Sml. påpekningen i *Øl-krangel* (Rt. 2001 s. 274, på s. 278).

116 *Øl-krangel* (Rt. 2001 s. 274, på s. 278–279).

117 *Øl-krangel* (Rt. 2001 s. 274, på s. 278).

I *Drosjedrap* (Rt. 2004 s. 592) stadfestet Høyesterett lagmannsrettens dom, hvor avdødes kone og mor ble tilkjent 100 000 kroner hver i oppreisning (121 000 i 2014-kroner). Høyesterett viste tilbake til normalnivået på 120 000 kroner som ble fastsatt i *Øl-krangel* (Rt. 2001 s. 274). Den konkrete utmålingen resulterte imidlertid i at oppreisningen ble satt lavere. Høyesterett fant «ikke tilstrekkelig grunn til å fravike de oppreisningsbeløp lagmannsretten har fastsatt med grunnlag i umiddelbar bevisførsel» (avsnitt 10).

Den neste dommen er *Drikkelag* (Rt. 2004 s. 1324). En mann ble skutt i magen og døde. I oppreisningsvurderingen viste retten tilbake til *Øl-krangel* (Rt. 2001 s. 274), men saksforholdet ga grunnlag for å fravike normalnivået på 120 000 kroner: Faktum atskilte seg fra 2001-saken ved at avdøde «barn» var en godt voksen sønn på 33 år da han ble drept og som for lengst hadde etablert seg i egen bolig. Avdødes foreldre fikk tilkjent 100 000 kroner hver i oppreisning. Dommen viser at alder og tilknytning var relevante momenter i vurderingen.

For etterlatte *barn* var oppreisningen ikke normert frem til 2010. Beløpet måtte da fastsettes ut fra en konkret og skjønnsmessig vurdering. I *Giftdrap* (Rt. 2002 s. 481) ble hvert av de to etterlatte barna tilkjent 300 000 kroner (373 000 i 2014-kroner) i oppreisning. Saksforholdet var helt spesielt. Det som trakk i retning av en særskilt høy sum, var at barna hadde vært vitne til morens enorme lidelser i den åtte måneder lange perioden før hun døde. Det spesielle hendelsesforløpet i saken gjorde at krenkelsen overfor barna var ekstraordinær i karakter og omfang.

Det neste trinnet i rettsutviklingen – som omfatter *alle* grupper av etterlatte – kom i den nevnte dommen fra 2010, *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203). Saken omhandler utmåling av oppreisningerstatning til avdødes ektefelle og fire mindreårige barn etter drap begått av en psykotisk gjerningsmann. Høyesterett fant tiden moden for å justere kursen bort fra ordningen med å differensiere mellom forskjellige etterlattegrupper. I stedet ble det innført et prinsipp hvor det gjelder *én normalerstatning* ved forsettlig drap, og som er *felles* for etterlatte samlivspartnere og etterlatte barn. Resultatet ble en noe «hardere» grad av standardisering, hvilket gir gevinster i form av utmålingsregler som er enklere å praktisere. I begrunnelsen viste retten til at det dominerende tapet i slike tilfeller er det uopprettelige tapet av og savnet etter avdøde, noe som er «[u]avhengig av hvilken gruppe etterlatte saken gjelder».¹¹⁸ Mot denne bakgrunn konkluderte førstvoterende med at «én og samme norm bør danne utgangspunktet for erstatningsutmålingen til de ulike grupper etterlatte».¹¹⁹

I tillegg til å klargjøre personkretsen som omfattes av normeringen, stilte Høyeste-

118 *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203, avsnitt 44).

119 *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203, avsnitt 44).

rett spørsmål om også nivået burde justeres. Det ble besvart med ja. Med henvisning til at det var gått ni år siden forrige justering, og at det hadde skjedd en endring i pengeverdien, ble normalerstatningen satt til 200 000 kroner (nominelt) i 2010.¹²⁰ En ren justering basert på konsumprisindeksen av beløpet på 120 000 kroner i *Øl-krangel* (Rt. 2001 s. 274), skulle tilsvarende gitt en oppreisning på ca. 142 000 kroner. I tillegg til at nivåendringen var begrunnet med endret pengeverdi, var den *normativt* begrunnet. Det ble sett hen til det etablerte nivået på oppreisningen til etterlatte barn, slik dette var utviklet i praksis fra Erstatningsnemnda for voldsofre og Kontoret for voldsoffererstatning. Der var det begge steder dannet en norm på 200 000 kroner. Høyesterett tilla standardnivået i voldsoffererstatningsordningen «en viss vekt».¹²¹ Koblingen mellom denne spesielle delen av erstatningsretten og skl. § 3-5 ble forankret i forarbeidene, hvor det fremgår at «utmålingen skal ligge nær den alminnelige erstatningsrett».¹²²

I likhet med det som gjelder for voldtektstilfellene, er normeringsbeløpet kun *veiledende*. Det vil si at retten kan fastsette et høyere eller et lavere oppreisningsbeløp – avhengig av de konkrete omstendighetene. For å fravike normen må det imidlertid foreligge særlige forhold, jf. punkt 4.2 foran. Det gjelder med andre ord et kvalifikasjonskrav også for drapstilfellene.

4.4.2 Grovt uaktsomt drap

Ved fastsettelse av oppreisningerstatning etter grovt¹²³ uaktsomme drap gjelder det i dag *ett* normalnivå som er felles for alle etterlattegrupper, hvilket ble klargjort med *Mwangi* (Rt. 2014 s. 892). Før denne dommen gjaldt det *differensierte* oppreisningsnivåer, hvor det måtte skilles mellom ulike grupper av etterlatte. Som ledd i å belyse utviklingstrekkene, skal jeg også her ta et tilbakeblikk. Ved grovt uaktsomme drap måtte det tidligere skilles mellom etterlatte foreldre og etterlatte barn.

Oppreisning til etterlatte *foreldre* var normert til 75 000 kroner. Denne standardnormen ble lagt til grunn i *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61). Et foreldrepar krevde oppreisning etter at deres tolv år gamle datter omkom da et lekeapparat knakk sammen. Som følge av dette fikk jenta deler av konstruksjonen over seg, og ble påført indre blødninger som hun døde av. Høyesterett drøftet både *om* oppreisningen skulle normeres (avsnitt 16–20), og i så fall på hvilket *nivå* den burde ligge (avsnitt 21). Det første

120 *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203, avsnitt 49).

121 *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203, avsnitt 48).

122 Ot.prp. nr. 4 (2000–2001) s. 29. Forarbeidsuttalelsen ble gitt forsterket vekt gjennom Høyesteretts tilslutning til den i *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203, avsnitt 48).

123 Jeg presiserer at retten til *oppreisningerstatning* ved drap er betinget av grov uaktsomhet, jf. skl. § 3-5 annet ledd, mens *straff* etter strl. § 239 kan idømmes også ved vanlig (simpel) uaktsomhet.

spørsmålet ble besvart med ja. Begrunnelsen er sammensatt. Det ble lagt vekt på at de samme hensynene som begrunner normering ved forsettlig drap, taler for å normere oppreisning ved grovt uaktsomt drap. I tillegg ble det lagt vekt på at en normering er forbundet med retts tekniske og prosessøkonomiske gevinster: En normering gjør det enklere å kunne ta med oppreisningskrav i straffesaken.

I fastsettelsen av selve oppreisningsnivået, ble det sett hen til normen for forsettlig drap. Selv om dødsfølgen er den samme, er skyldgraden mindre i uaktsomhetstilfellene. Strafferammene, og vanligvis også den konkrete straffutmålingen, er forskjellige for forsettlig drap og grovt uaktsomt drap. I fastsettelsen av normeringsbeløpet la retten uttrykkelig vekt på disse ulikhetene, og påpekte at «[d]ette må også få følger for oppreisningsbeløpene».¹²⁴ Retten kom til at normen for grovt uaktsomt drap måtte ligge lavere enn for forsettlig drap (120 000 kroner), og normalerstatningen ble skjønnsmessig fastsatt til 75 000 kroner.

Spørsmålet om normert oppreisning til etterlatte foreldre kom opp for Høyesterett året etter, i *Småbåtkollisjon* (Rt. 2007 s. 1777). En mann omkom da to småbåter kolliderte under lek i høy hastighet. Skadevolder ble ansett for å ha handlet grovt uaktsomt. Førstvoterende viste til Lekeapparat-dommen fra 2006, som på sentrale punkter atskilte seg fra nærværende sak: Mens etterlatte i Lekeapparat-saken var foreldre til en tolv år gammel jente, var det i Småbåtkollisjon-saken spørsmål om å tilkjenne oppreisning til foreldre til et voksent barn etablert med egen bolig. Etter å ha vist til Lekeapparat-dommen og andre dommer om forsettlig drap, ble det lagt til grunn at «i tilfelle der barnet er voksent og etablert med egen bolig bør oppreisningen ved uaktsomt drap til foreldre i alminnelighet settes til 60 000 kroner» (avsnitt 24). Det gis ingen særskilt forklaring på hvordan dette beløpet fremkom, ut over at førstvoterende – gjennom rimelighets- og harmonibetraktninger – plasserte typetilfellet inn i systemet av allerede opptrukne retningslinjer. Normen kan fravikes, forutsatt at det foreligger særlige grunner. Høyesterett utviklet her en temmelig spesifikk normering, idet den var knyttet til en avgrenset personkrets (voksne barn etablert med egen bolig). En tilsvarende spesifisering er ikke bygd inn i andre normeringer av oppreisningsbeløpene.

Det neste trinnet i rettsutviklingen kom i *Mwangi* (Rt. 2014 s. 892),¹²⁵ som anviser *gjeldende* normering av oppreisning til etterlatte ved grovt uaktsomme drap. En mann ble påkjørt og drept av en varebil mens han trillet sykkelen sin langs en

124 *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61, avsnitt 21).

125 Domskaallenavnet er basert på avdødes etternavn, som er offentlig kjent gjennom media. Se f.eks. <http://www.p4.no/story.aspx?id=585388> og <http://www.nrk.no/ostlandssendingen/mener-han-ma-betale-for-mye-1.11708158>.

vei. Han døde straks av skadene som ble påført i sammenstøtet. Sjåføren stanset ikke, og kontaktet politiet først to dager senere. Sjåføren ble dømt for grovt uaktsomt drap. Avdøde etterlot seg ektefelle, fem barn og to foreldre, som alle krevde oppreisning. De fikk medhold i Høyesterett, som tilkjente hver av de etterlatte 125 000 kroner. Førstvoterende gikk gjennom tidligere rettspraksis. Det ble vist tilbake til *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203), hvor Høyesterett gikk bort fra sondringen mellom ulike grupper av etterlatte. I Mwangi-dommen ble denne forenklinglinjen innført også for grovt uaktsomme drap, med den konsekvensen at det i utgangspunktet ikke differensieres mellom ulike grupper av etterlatte. I vurderingen av oppreisningsnivået, foretok førstvoterende en parallell justering med den nivåhevingen som ble foretatt for forsettlig drap. Da oppreisningsnivået ble økt til 75 000 kroner i *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61), utgjorde dette 62,5 prosent av summen for forsettlig drap. Dette forholdstallet legges til grunn for å finne det oppdaterte nivået på oppreisningen ved uaktsomme drap. Siden normalerstatningen ved forsettlig drap ble økt til 200 000 kroner i 2010-dommen, ble oppreisningen for grovt uaktsomt drap beregnet til 125 000 kroner [200 000 kroner x 62,5 % = 125 000 kroner]. Det legges til grunn en forholdsmessighetsbetraktning, slik at «*høvet mellom nivåa for grovt aktaust drap og forsettleg drap blir det same som tidlegare*».¹²⁶

Normeringene er kun veiledende, i likhet med det som er påpekt foran. Dette blir også understreket i *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 61). Det mest interessante ved denne siden av dommen, er presiseringen om *hvor fleksible* rammene er. Dersom kvalifikasjonskravet om særlig grunner for å fravike normen først er oppfylt, kan den konkrete oppreisningen bli tilkjent med temmelig avvikende beløp. Som påpekt, «er [det] altså ikke noe til hinder for at et oppreisningsbeløp for et grovt uaktsomt drap vil kunne fastsettes vesentlig høyere – endog høyere enn normen for forsettlig drap – dersom det først foreligger særlige forhold».¹²⁷ Selv om man i dag følger Mwangi-dommens normering, fanger denne uttalelsen fra *Lekeapparat*-dommen inn et fortsatt relevant og viktig aspekt ved normeringssystemet.

4.5 KORT OM TIDSDIMENSJONEN.

NYTT NORMERINGSNIVÅ PÅ ELDRE FORHOLD

Når det skjer endringer i normeringsbeløpene i tiden mellom ansvarshendelsen og da oppreisningen skal utmåles, foranlediges spørsmål om hvilket nivå som skal legges til grunn. Problemstillingen er om man skal anvende nivået som gjaldt for den aktuelle krenkelsen på det tidspunktet den ble begått eller om man skal ta utgangspunkt i det

126 *Mwangi* (Rt. 2014 s. 892, avsnitt 21).

127 *Lekeapparat* (Rt. 2006 s. 60, avsnitt 22).

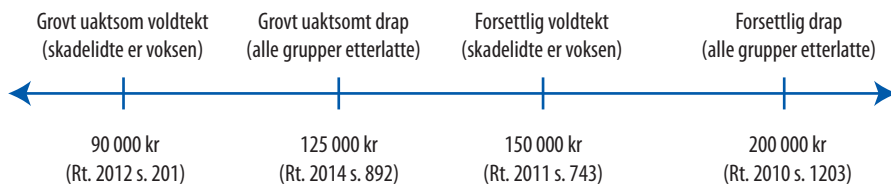
nivået som gjelder på utmålingstidspunktet. Rettsspørsmålet fikk sin løsning i Rt. 2007 s. 791. En mann ble dømt for fire tilfeller av voldtekt. I tillegg til straffespørsmålet, behandlet Høyesterett krav om oppreisning etter en av voldtektene som skjedde i 1999.

Skadevolder anførte at det skulle legges til grunn et oppreisningsnivå som samsvarte med det man hadde i 1999, hvilket etter hans syn talte for et beløp på 40 000 kroner. Han hevdet at det ville innebære en form for tilbakevirkning om retten skulle anvende det nye normeringsbeløpet på forhold som lå tilbake i tid.¹²⁸ Førstvoterende kunne ikke følge denne argumentasjonen. Det ble vist til at det hadde skjedd en gradvis endring av straffenivået for voldtekt, som bygde på ny kunnskap om skadevirkningene. Utviklingen i oppreisningsnivået hadde også sammenheng med endringer i pengeverdien. At det ikke hadde skjedd endring i lovbestemmelser om oppreisning i perioden mellom voldtekten og utmålingen, kunne «ikkje ... vere til hinder for ei utvikling i utmålingspraksis».¹²⁹ Det ble videre tilføyd at «standardisering må også kunne skje utan omsyn til om handlingane ligg nær i tid eller ligg noko lenger tilbake».¹³⁰ Rettssetningen om å legge til grunn nye nivåer på eldre forhold er fulgt opp i underrettspraksis.¹³¹

Lagmannsretten ble ansett for å ha bygd på et riktig utmålingsprinsipp ved å ta utgangspunkt i normeringsbeløpet på 100 000 kroner som gjaldt da lagmannsrettsdommen ble avsagt (januar 2007), jf. punkt 4.3.1 foran. Det forelå imidlertid særskilte forhold i den konkrete saken som resulterte i at dette normeringsbeløpet ble fraveket av lagmannsretten, som fastsatte oppreisningen til 75 000 kroner.

4.6 DELOPPSUMMERING AV NORMERINGSBELØPENE

Gjennomgangen av de fire typetilfellene med normert oppreisningserstatning oppsummeres med støtte i figuren.

Figur 2. Deloppsummering av normeringsbeløpene

128 Rt. 2007 s. 791 (avsnitt 36).

129 Rt. 2007 s. 791 (avsnitt 37).

130 Rt. 2007 s. 791 (avsnitt 38).

131 Jf. bl.a. LB-2014-18130, LF-2012-174881, LF-2011-183384 og LF-2011-65649.

Man står overfor fire situasjoner hvor oppreisningserstatningen er normert. Den første gruppen omhandler grovt uaktsomme voldtekter og hvor krenkede er voksen. Her er normeringsbeløpet satt til 90 000 kroner, jf. *Sovevoldtekt III* (Rt. 2012 s. 201). Den andre gruppen omfatter forsettlig voldtekter av voksne. Krenkelsen har da en grovere karakter og avspeiles i et høyere oppreisningsnivå. Det er satt til 150 000 kroner, gjennom Rt. 2011 s. 743. Oppreisning etter seksuelle overgrep mot barn er ikke normert; her utmåles oppreisningen skjønnsmessig. Den tredje kategorien omhandler grovt uaktsomme drap, hvor normalerstatningen er 125 000 kroner etter *Mwangi* (Rt. 2014 s. 892). For forsettlig drap er krenkelsen grovere, hvilket reflekteres i et høyere oppreisningsnivå. Det er på 200 000 kroner, etter *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203). Felles for normeringene ved drap, er at normeringsbeløpene i dag gjelder for alle grupper av etterlatte.

5 Enkelte felles utmålingsspørsmål

I dette avsnittet skisseres hovedtrekkene i fire utmålingsspørsmål, som er felles for skjønnsmessig og normert fastsettelse av oppreisningserstatning.

Det første fellestemaet omhandler *endringer i kroneverdien*. Høyesterettspraksis viser at det tas hensyn til endringer i kroneverdien. Dette er kommet til uttrykk i rettspraksis på to måter: Den ene er gjennom en *negativ* avgrensning mot å anvende nominelle beløp i eldre avgjørelser. *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580) er illustrerende. Høyesterett viste tilbake til *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) hvor normeringsbeløpet var på 30 000 kroner nominelt, og understreket at «[a]llerede prisstigningen i løpet av de femten årene som er gått, gjør at dette ikke lenger kan sees som et aktuelt beløp».¹³² Den andre tilnærmingen er en *positiv* presisering av at «hensynet til fall i pengeverdien ... medfører at oppreisningsnivået med jevne mellomrom bør vurderes»,¹³³ noe som kan skje ved en «regulering i tråd med konsumprisindeksen».¹³⁴

Uten en justering for fall i kroneverdien, ville den *reelle* kompensasjonseffekten bli avtakende. Korrigerings for endringer i kroneverdien vil også fremme hensynet til likebehandling, idet skadelidte med sammenliknbare dekningsbehov dermed sikres samme reelle kompensasjonsnivå. En justering for kroneverdien har i tillegg en side

132 *Normeringsdom II* (Rt. 2003 s. 1580, avsnitt 29).

133 Rt. 2011 s. 743 (avsnitt 21). Avsnittet bør leses i sammenheng med avsnitt 18, idet begge angir at det må justeres for endringer i kroneverdien. Se også *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203, avsnitt 47).

134 *Badeparken i Sandefjord* (Rt. 2012 s. 1773, avsnitt 31).

mot å ivareta oppreisningens pønale effekt; blir ansvarssummen illusorisk eller meget beskjeden vil ikke oppreisningsansvaret gi skadevolderen den «smekken» som bærer noe av den legislative begrunnelsen for oppreisningsregelen i skl. § 3-5.

Det andre fellesemnet gjelder situasjoner hvor krenkede er fra et *lavkostland*. Spørsmålet er om dette skal tas hensyn til i utmålingen. For oppreisning ble dette besvart med nei i *Mwangi* (Rt. 2014 s. 892). Saksforholdet er angitt foran, men trenger en supplerings for å forstå problemstillingen her: Foreldrene til avdøde Mwangi bor nå, og har hele tiden bodd, i lavkostlandet Kenya. Oppreisningens funksjon som uttrykk for samfunnets misbilligelse av handlingen, ville blitt utfordret om oppreisningen skulle blitt vesentlig lavere fordi etterlatte er fra et lavkostland. Førstvoterende fremhevet at det i verste fall kunne «verke støytande om bustadlandet for vedkomande skulle bli omsynteke».¹³⁵ Videre ble det lagt vekt på at personer fra et lavkostland ofte mangler sosiale støtteordninger, slik at behovet for kompensasjon er større for bosatte der enn for bosatte i Norge.¹³⁶ Begrunnelsen bygger også på retts tekniske hensyn. Blant annet ønsket Høyesterett å unngå de beregningsvanskene man ville fått om man åpnet for nivå differensieringer ut fra etterlattes bosted.¹³⁷ Med dette som utgangspunkt fastsatte retten samme oppreisning for alle de åtte etterlatte, med 125 000 kroner til hver.

Det tredje fellesemnet er *forholdet til andre erstatningsposter*. Utgangspunktet ligger fast: Oppreisningen utgjør et selvstendig krav. Konsekvensen er at det må skiller mellom oppreisning og økonomiske poster som inntektstap og merutgifter.¹³⁸ Samordnings spørsmål oppstår hovedsakelig i grensen mellom oppreisning og ménerstatning, siden begge skal kompensere for ikke-økonomiske tap. Oppreisning etter skl. § 3-5 og ménerstatning etter skl. § 3-2 har forskjellige dekningsformål,¹³⁹ men det er glidende overganger mellom dem.¹⁴⁰ Dette er blitt forsterket ved den økte betoningen av oppreisningsinstituttets kompensasjonsformål.¹⁴¹ I *Familievold VI* (Rt. 2014 s. 392) ble det uttalt at det bør utvises «varsomhet med å utmåle oppreisningserstatning uavhengig av en eventuell ménerstatning».¹⁴² Siktemålet er å unngå at samme skade dekkes to ganger. Videre nevner jeg at skadelidte har rett til oppreisning uten hensyn til om vedkommende

135 *Mwangi* (Rt. 2014 s. 892, avsnitt 23).

136 *Mwangi* (Rt. 2014 s. 892, avsnitt 23).

137 *Mwangi* (Rt. 2014 s. 892, avsnitt 24).

138 Jf. bl.a. *Øl-krangel* (Rt. 2001 s. 274, på s. 279).

139 Jf. *Parkeringslomme* (Rt. 2009 s. 6, avsnitt 52) og *Sprengladning mot ekskone* (Rt. 2005 s. 289, avsnitt 49).

140 Sml. *Sprengladning mot ekskone* (Rt. 2005 s. 289), hvor det tales om «et grensefelt» (avsnitt 49). Se også *Hjernes skade* (Rt. 2011 s. 769): «Grensen mot ménerstatning er ikke helt skarp; ...» (avsnitt 20).

141 Jf. *Familievold VI* (Rt. 2014 s. 392, avsnitt 26).

142 *Familievold VI* (Rt. 2014 s. 392, avsnitt 28).

har rett til standardisert barneverstatning etter skl. § 3-2a. Dette følger av skl. § 3-5 første ledd første punktum, som lovfester at oppreisning kan tilkjennes «uansett om det ytes ... standardisert erstatning etter § 3-2a». Etterlatte kan også ha krav på forsørgertaps-erstatning etter skl. § 3-4, som ikke samordnes med oppreisning etter skl. § 3-5.

Det fjerde fellestemaet omhandler *nedsettelse* av oppreisningsansvar som følge av skadelidtes eget forhold. *Lempning* etter skl. § 5-2 er lite naturlig i en utmålt oppreisning, fordi skl. § 3-5 anviser en skjønsmessig rimelighetsvurdering, jf. *Nesse* (Rt. 1997 s. 883).¹⁴³ Heller ikke reglene om *skadelidtes medvirkning* i skl. § 5-1 mv. har normalt en selvstendig betydning ved fastsettelsen av oppreisningserstatning. Rettspraksis gir enkelte eksempler på medvirkningsbetraktninger, slik som når Høyesterett i *Healer* (Rt. 2006 s. 535) var enig med lagmannsretten i at skadelidte hadde et «visst eget ansvar for inntak av tabletter» (avsnitt 19). Inntrykket er likevel at domstolene er tilbakeholdne med å foreta avkortning etter reglene om skadelidtes medvirkning når skadevolderen har vært særlig sterkt å bebreide.¹⁴⁴

6 Utvalgte empiriske analyser – oppreisningssaker i tall

6.1 UTVALG OG METODE

De rent juridiske analysene som er foretatt foran skal suppleres med et empirisk perspektiv. Siktemålet er å belyse oppreisningsinstituttet i tall. Oppmerksomheten er rettet mot høyesterettspraksis om skl. § 3-5 og dens forgjenger strl. ikrl. §§ 19 annet ledd og 21 annet ledd. Stedvis trekkes det linjer til andre oppreisningshjemler som skl. § 3-6. Siktemålet er å sette skl. § 3-5 i et relieff. Undersøkelsen er uten ambisjon om å kartlegge samtlige sider av oppreisningsavgjørelsene, og tar derfor kun for seg et utvalg. I seleksjonen har jeg vektlagt hvilke aspekter som er egnet til å få frem hovedtrekk og sentrale utviklingslinjer.

For å fange inn høyesterettsavgjørelsene har jeg foretatt søk på Lovdata. Jeg har gjort søk på hele databasen over høyesterettsavgjørelser («HRA»), og foretatt et åpent søk på lovhenvisningen («LOV-1969-06-13-26-§3-5»). I tillegg har jeg søkt på straffelovens ikrafttredelseslov §§ 19 og 21 og åpne søkeord som «oppreisning» og «opreisning» (eldre skrivemåte), for å inkludere også eldre avgjørelser. Søkene ble foretatt julen 2014 og nyåret 2015, og ble sist kontrollert 1. april 2015. For å sikre at jeg har fått inkludert alle avgjørelsene i datagrunnlaget, har jeg

143 *Nesse* (Rt. 1997 s. 883, på s. 891). Se videre *Mwangi* (Rt. 2014 s. 892, avsnitt 28–29), *Familievold III* (Rt. 2005 s. 1749, avsnitt 42), *Familievold II* (Rt. 2004 s. 1794, avsnitt 39) og *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532, på s. 537). Se også Rt. 1996 s. 864 (på s. 872).

144 Jf. *Båtpropell* (Rt. 2005 s. 1322, avsnitt 38) og *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532, på s. 537).

foretatt tilsvarende søk på Rettsdata, i tillegg til manuelt å gå gjennom tilnærmet all litteratur fra Fredrik Stangs tid og fremover i samtlige utgaver. Jeg har også vært i samtaler med advokater som har utarbeidet oversikter over rettspraksis i forbindelse med høyesterettsaker, og gjennomgått disposisjoner, lysbilder mv. til forelesninger om oppreisning. Disse er hentet i arkivene til Juristenes Utdanningscenter (JUS).

Kartleggingen resulterte i at jeg fant frem til 106 avgjørelser om skl. § 3-5, strl. ikrl. § 19 annet ledd eller strl. ikrl. § 21 annet ledd. Den første dommen er fra 1913 (Rt. 1913 s. 619) og den siste er fra 2014 (Rt. 2014 s. 1134). De 106 avgjørelsene om skl. § 3-5 eller strl. ikrl §§ 19/21 fordeler seg på 79 dommer (75 %), 20 kjennelser (19 %), 3 avgjørelser som både består av dom og kjennelse (2,5 %) og 4 beslutninger (3,5 %).¹⁴⁵ Av disse omhandler 25 avgjørelser kun prosessuelle forhold,¹⁴⁶ mens de resterende 81 avgjørelsene rommer materielle oppreisningsvurderinger. Hvor mange avgjørelser som er inkludert i delanalysene, og etter hvilke kriterier, forklares underveis.

Jeg har utarbeidet et analyseskjema for tolkningen av doms- og kjennelsesmaterialet. Skjemaet består av ca. 30 variabler, som tematisk korresponderer med emnene som presenteres nedenfor. Dataene fra avgjørelsene ble plottet inn i statistikkverktøyet NSD Stat Pro. Diagrammer og andre visualiseringer ble imidlertid utformet i Microsoft Excel, fordi dette ga et mer lesbart uttrykk.

Det er lagt opp til relativt omfattende undersøkelser av avgjørelsesmaterialet. Som nevnt har jeg inkludert samtlige 106 høyesterettsavgjørelser om skl. § 3-5 og strl. ikrl. §§ 19/21, det vil si hele avgjørelsesuniverset. Praksisanalysen er derfor ikke forbundet med feilkilder vedrørende generell representativitet om Høyesteretts behandling av disse oppreisningssakene, til forskjell fra om jeg bare hadde analysert et utvalg. De enkelte delanalysene kan imidlertid være forbundet med usikkerhet fordi avgjørelsene av og til er vanskelige å tolke. For eksempel kan en avgjørelse inneholde enkeltstående uttalelser om skl. § 3-5, men uten at oppreisning etter denne bestemmelsen naturlig kan anses som et eget tema.¹⁴⁷ Dette er stedvis beskrevet underveis, og er tatt hensyn til ved datainnleggelsen. Jeg gjennomgikk avgjørelsene to ganger. Denne overprøvingen bør ha redusert usikkerhet og tilfeldigheter knyttet til egne tolkninger. Tastefeil er kontrollert og korrigert ved å sjekke datamatriksen flere ganger (alle variablene er sjekket tre ganger). Videre inneholder registreringsskjemaet enkelte overlappende spørsmål, som kan fungere som «kontrollspørsmål».

145 De to siste tallene er henholdsvis 2,8 og 3,8. Begge er avrundet nedover for å få totalprosenten til å bli 100.

146 Se til illustrasjon Rt. 2011 s. 1149, Rt. 2006 s. 534, HR-2006-860-U og Rt. 1997 s. 1643.

147 Se til illustrasjon *OBOS* (Rt. 1979 s. 1606), som er kodet som en «§ 3-6»-sak.

6.2 ØKNING I ANTALLET OPPREISNINGSSAKER

Analysene viser at det har vært en betydelig økning i antallet oppreisningssaker som er behandlet av Høyesterett (og Kjæremålsutvalget/Ankeutvalget). Dette fremgår av diagrammet, som også viser utviklingen i antallet høyesterettsavgjørelser om ærekrenkelse. Ærekrenkelsesavgjørelsene er tatt med for en sammenlikning med en annen hovedkategori av oppreisningssaker.

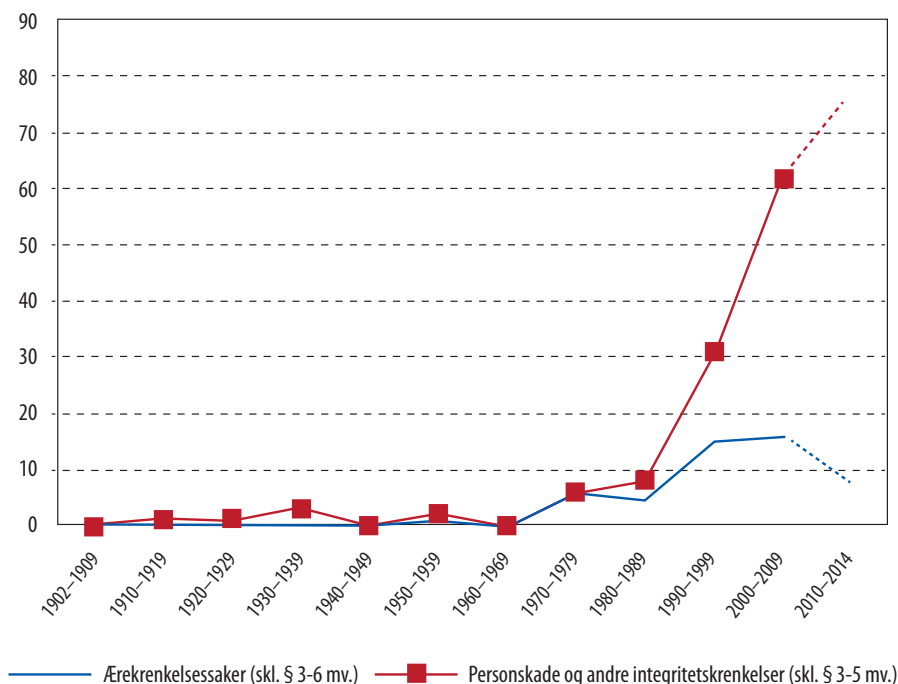

Diagram 1. Utviklingen i antallet oppreisningssaker

Avgjørelser som omhandler oppreisning etter personskader eller fysiske og/eller psykiske integritetskrenkelser er vist med den røde linjen. Her er oppreisningshjemmelen strl. i krl. §§ 19 annet ledd og 21 annet ledd frem til bestemmelsene ble avløst av skl. § 3-5 i 1973. Datagrunnlaget for denne delanalysen er de 106 avgjørelsene, det vil si at også de som omhandler kun prosessuelle forhold er inkludert. Det mest fremtredende i denne delen av diagrammet er økningen i antallet saker. Særlig fra slutten av 1980-tallet har det vært en betydelig økning i antallet oppreisningsavgjørelser etter skl. § 3-5. Siden det siste tidsintervallet kun omfatter et halvt tiår (2010-2014), har jeg

her estimert saksomfanget. Utgangspunktet for estimatet er forankret i faktiske tall, som er multiplisert med to for å få sammenliknbare tall med de andre tiårsperiodene. For å markere at man her står overfor et estimat, er sluttlinjene stiplet. Også innad i denne siste perioden har det i all hovedsak vært en økning sammenliknet med tidligere år, med 6 avgjørelser i 2010, 8 avgjørelser i 2011, 8 avgjørelser i 2012, 8 avgjørelser i 2013 og 5 avgjørelser i 2014.

Et interessant trekk er at oppreisningserstatning i liten grad synes å ha vært et tema for Høyesterett før det skjedde en formidabel økning på slutten av 1980-tallet. Før *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532) var oppreisning et tema for Høyesterett kun i et fåtall saker, og med nokså lang tid mellom.¹⁴⁸ Det har vært omtrent like mange høyesterettssaker om oppreisning ved personskader og fysiske/psykiske integritetskrenkelsener i hele perioden fra straffelovens ikrafttredelseslov i 1902 til *Normeringsdom I* fra 1988, som det er for hvert år den siste tiårsperioden. Gjennomsnittet for årene 2005 til og med 2014 er litt over 6 saker per år.¹⁴⁹

Min undersøkelse stemmer med inntrykket som beskrives i eldre juridisk teori, som når Lødrup uttalte i første utgave av «Lærebok i erstatningsrett» (1985) at regelen i skl. § 3-5 «betød lite, og ... betyr heller ikke meget i dag».¹⁵⁰ I andre utgave (1987) av boken poengterte Lødrup at «[r]ettspraksis for de siste 55 år viser at det ikke er ofte at oppreisning er oppe for domstolene».¹⁵¹ Fra tredje utgave (1995) ses en endring i formuleringsmåten: «Ser vi på de senere års rettspraksis, synes det som om det nå kreves oppreisning i betydelig større grad enn tidligere.»¹⁵² I samme retning er bokens fjerde, femte og sjette utgave, hvor det også pekes på den tiltakende volden i samfunnet som en mulig forklaring på økningen i antallet oppreisningssaker.¹⁵³ Den viktigste delen av forklaringen er imidlertid innføringen av bistandsadvokatordningen. Den ble tilføyd straffeprosessloven 1887 §§ 113 f. ved lov 12. juni 1981 nr. 66, og var opprinnelig begrenset til forbrytelser mot strl. §§ 192–194. Ordningen trådte i kraft 1. august 1981. Av interesse her er undersøkelsen til Borghild Magni Skaar (nå Elsheim, førstelagmann

148 Jf. *Olsen Finholt* (Rt. 1913 s. 619), *Hotel Continentals elevator* (Rt. 1924 s. 486), *Papirarbeider Jacobsen* (Rt. 1937 s. 263), *Omsted* (Rt. 1938 s. 769), *Hestettrille* (Rt. 1933 s. 110), *Skytebane* (Rt. 1955 s. 912) og *Reitgjerdet I* (Rt. 1986 s. 1326).

149 Disse fordeler seg slik: 2005: 7 avgjørelser, 2006: 4 avgjørelser, 2007: 4 avgjørelser, 2008: 6 avgjørelser, 2009: 3 avgjørelser, 2010: 6 avgjørelser, 2011: 8 avgjørelser, 2012: 8 avgjørelser, 2013: 8 avgjørelser og 2014: 5 avgjørelser.

150 Peter Lødrup: *Lærebok i erstatningsrett*, 1. utg., Oslo 1985 s. 46.

151 Peter Lødrup: *Lærebok i erstatningsrett*, 2. utg., Oslo 1987 s. 365. Synspunktet gjenfinnes i Peter Lødrup: *Erstatningsberegningen ved personskader*, 2. utg., Oslo 1980 s. 103.

152 Peter Lødrup: *Lærebok i erstatningsrett*, 3. utg., Oslo 1995 s. 434.

153 Jf. henholdsvis Peter Lødrup: *Lærebok i erstatningsrett*, 4. utg., Oslo 1999 s. 507; Peter Lødrup: *Lærebok i erstatningsrett*, 5. utg., Oslo 2005 s. 378 og Lødrup (medf. Kjelland), 6. utg., 2009 s. 522.

i Gulating lagmannsrett fra 1. januar 2015). Hun gjennomgikk alle voldtektssakene som ble behandlet i Eidsivating lagmannsrett og Gulating lagmannsrett i perioden 1. januar 1980 til 1. april 1985. Skaar fant at samtlige oppreisningskrav ble reist *etter* innføringen av bistandsadvokatordningen.¹⁵⁴ Hun påpekte videre at «det [ser] ut til at talet på krav har auka jamt i tida etter at ordninga vart innført», og at «[d]et er rimeleg å tru at ordninga med advokathjelp er årsaken til denne auken».¹⁵⁵

Den blå linjen viser utviklingen i antallet saker om ærekrenkelse, etter skl. § 3-6 og de tidligere hjemlene i strl. § 254 og strl. ikrl. § 19a. Hovedinntrykket er at antallet ærekrenkelsessaker frem til rundt 1980 følger samme utviklingslinjer som sakene om oppreisning etter personskade og fysiske/psykiske integritetskrenkelser. Deretter skjer det en økning også i antallet ærekrenkelsessaker, men på et mer beskjedent nivå.

Økningen i antallet oppreisningssaker etter skl. § 3-5, som jeg konsentrerer den videre analysen om, må ses i lys av en generell økning i antallet straffesaker. I tillegg er det grunn til å tro at den økningen som har vært i oppreisningsbeløpene, har gjort at stadig flere fremmer krav om oppreisning enn tidligere. Videre må det antas at økningen i antallet avgjørelser har sammenheng med den økte betoningen av Høyesteretts funksjon for å sikre rettsavklaring, rettsutvikling og rettsenhet.

6.3 FORDELINGEN AV FORSKJELLIGE TYPER OPPREISNINGSSAKER

Dette avsnittet belyser hvordan høyesterettsavgjørelsene om oppreisning ved personskade og fysiske og psykiske krenkelser fordeler seg etter ulike typer saker. Analysene er gjort ut fra de 81 avgjørelsene om skl. § 3-5 eller strl. ikrl §§ 19 første ledd og 21 annet ledd, og som ikke kun omhandler prosessuelle forhold. Fordelingen er vist i søylediagrammet.

De 81 høyesterettsavgjørelsene som omhandler materielle vurderinger har jeg delt inn i ti kategorier, som hver er vist med en blå søyle. Rubriseringene er utarbeidet gjennom pre-testingen av det empiriske materialet (avgjørelsene), og avspeiler de mest praktiske kategoriene. Enkelte avgjørelser omhandler flere forskjellige temaer. I kodingen og plottingen av avgjørelsene har jeg ved kategoriseringen sett på hva som utgjør hovedtemaet i rettens vurdering av oppreisningskravet. I den grad dette ikke har vært mulig å identifisere, har jeg samlet avgjørelsene i en egen kategori, betegnet som «kombinerte krenkelser».

154 Borghild Magni Skaar: *Oppreisning til valdtektsoffer etter skadebotlova § 3-5 b*, Lov og Rett, 1987 s. 323–335, på s. 326.

155 Skaar 1987 s. 326.

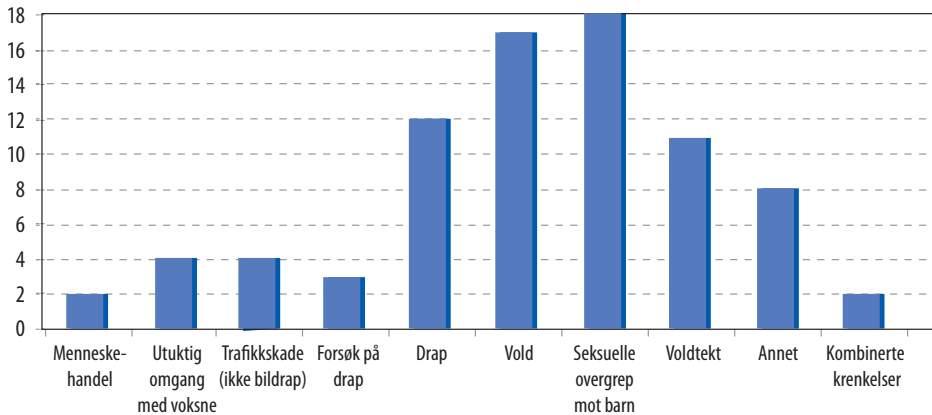

Diagram 2. Typer oppreisningssaker

Diagrammet viser for det første et mangfold av krenkelser, som spenner over menneskehandel (ca. 2,5 %, n=2), utuktig omgang med voksne (5 %, n=4), trafikkskader utenfor bildrapstilfellene (5 %, n=4), forsøk på drap (3,5¹⁵⁶ %, n=3), drap (15 %, n=12), vold (21 %, n=17), seksuelle overgrep mot barn (22 %, n=18) og voldtekt (13,5 %, n=11). I tillegg er det to samlekategorier. Den ene er betegnet som «annet», og omfatter jernbaneulykker,¹⁵⁷ anførsel om psykisk skade som følge av saksbehandlingsfeil i form av formidling av opplysninger fra strafferegisteret,¹⁵⁸ skade i forbindelse med heiskjøring på hotell,¹⁵⁹ legemsskade etter «healer»-virksomhet,¹⁶⁰ frykt etter trusler mot polititjenestemenn¹⁶¹ og skader som følge av brudd på forsvarlig arbeidsmiljø.¹⁶² Disse dekker samlet 10 % av avgjørelsene (n=8). Den andre kategorien omfatter kombinerte krenkelser, og utgjør ca. 2,5 % (n=2): Rt. 2005 s. 1766 om vold og seksuelle overgrep mot døtre og Rt. 2013 s. 601 om voldtekt og seksuell omgang med mindreårige. Kategorien «vold» rommer to undergrupper, vold utenfor familieforhold og vold i familieforhold. Disse er omtrent like store, og består av 9 avgjørelser om vold utenfor nære relasjoner og 8 avgjørelser om familievold eller andre krenkelser i nære relasjoner.¹⁶³

156 Begrunnelsen for å operere med halve prosent her, er å få det samlede prosenttallet til å bli 100.

157 Se *Olsen Finholt* (Rt. 1913 s. 619) og *Papirarbeider Jacobsen* (Rt. 1937 s. 263).

158 Se *Strafferegistrering* (Rt. 2001 s. 428), som omhandler både skl. §§ 3-5 og 3-6.

159 Se *Hotel Continentals elevator* (Rt. 1924 s. 486).

160 Se *Healer* (Rt. 2006 s. 535).

161 Se *Sofigun* (Rt. 2014 s. 745).

162 Se *Norcem Brevik* (Rt. 2012 s. 770).

163 Det har vært en økning i saker om vold i nære relasjoner, se bl.a. Politidirektoratet: *Anmeldt*

Diagrammet viser fire store kategorier, som omfatter drap, vold, seksuelle overgrep mot barn og voldtekt. Samlet dekker disse temaene litt over 70 % av undersøkelsesgrunnlaget her. De to største kategoriene er vold og seksuelle overgrep mot barn, som samlet utgjør 43 % av de analyserte avgjørelsene. At antallet oppreisningssaker for Høyesterett i disse to kategoriene er så høyt, kan dels forklares med at utmålingen kan være forbundet med usikkerhet siden oppreisningen skal fastsettes skjønnsmessig (normplanet), og dels forklares med at kategoriene rommer et bredt spekter av situasjoner med høyt volum og stor variasjonsbredde (faktabplanet). Kategoriene drap og voldtekt dekker vel 28 % av avgjørelsene i denne analysen, hvilket er nær hver tredje sak.

6.4 OPPREISNINGSTEMAER OG DISSENSHYPPIGHET

Gjennomgangen av høyesterettsavgjørelsene viser et mangfold av oppreisningstemaer. Jeg har foretatt en empirisk analyse av de samme deltemaene som er beskrevet foran i den juridiske delen. Det vil si at jeg har undersøkt empirisk hvorvidt Høyesterett har behandlet temaer, slik som hvilke grupper av krenkede som kan ha rett til oppreisning (den vernede personkretsen), hvilke grupper av skadevoldere som kan pålegges oppreisningsansvar, skyldkravet, årsakskravet, erstatningsutmålingen/nivåfastsettelsen, solidaransvar mv. Dette er vist i søylediagrammet.

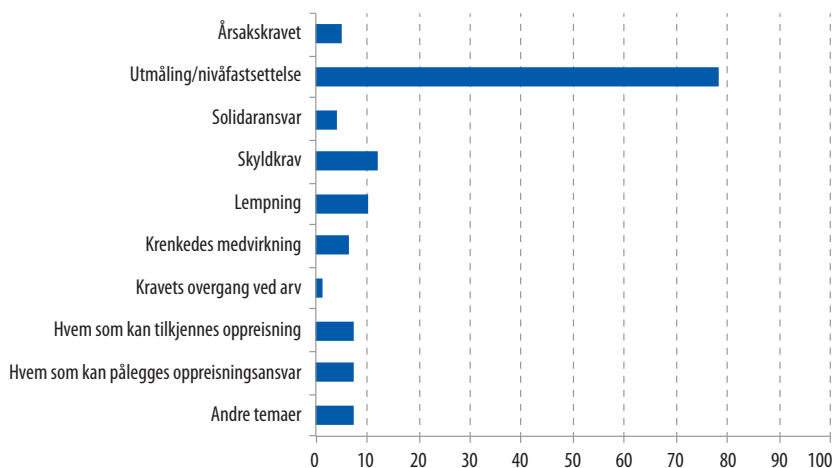

Diagram 3. Deltemaer i oppreisningsavgjørelsene

kriminalitet og straffesaksbehandling 1. tertial 2014 Kommenterte STRASAK-tall, https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/politidirektoratet/Vedlegg_2623.pdf. Se også den tilsvarende rapporten for 2011 (på s. 13–14), samt NOU 2003: 31 *Retten til et liv uten vold* punkt 4.3.

Diagrammet tar utgangspunkt i de 81 avgjørelsene som omhandler materielle forhold, og viser fordelingen av de ulike deltemaene som er blitt behandlet. Hver avgjørelse kan inneholde flere emner. Diagrammet viser at den klart største kategorien er utmåling/nivåfastsettelse av oppreisningsbeløpene, som er tema i 78 % av avgjørelsene (n=63). Dette er nær hver fjerde oppreisningssak om skl. § 3-5 / strl. ikr. §§ 19 og 21 behandlet av Høyesterett og som gjelder annet enn rent prosessuelle forhold. De øvrige delemnene ligger på et langt lavere nivå, og fordeler seg med 5 % om årsakssammenheng (n=4), 4 % om solidaransvar (n=3), 12 % om skyldkravet (n=10), 10 % om lempning (n=8), 6 % om krenkedes medvirkning (n=5), 1 % om oppreisningskravets overgang ved arv (n=1), 7 % om hvem som kan tilkjennes oppreisning, det vil si vernede grupper av krenkede (n=6) og 9 % om hvem som kan pålegges oppreisningsansvar (n=7). I tillegg er det en samlekategori med «andre temaer», som rommer 7 % (n=6). Disse omhandler emner som statens ansvar for uriktig gjennomføring av EØS-direktiver, hvilke typer krenkelser som omfattes av skl. § 3-5, spørsmålet om oppreisning kan tilkjennes på ulovfestet grunnlag, samt forholdet mellom skl. §§ 3-5 og 1-4.

Avgjørelsene er kodet ut fra hva som er omtalt i premissene; deltemaet trenger imidlertid ikke å være særskilt problematisert eller enerådende for å bli inkludert. I de fleste tilfellene oppstår det ingen tolkningsproblemer. Enkelte avgjørelser gir imidlertid grunnlag for presiseringer: *Psykotisk person I* (Rt. 2005 s. 104) og *Psykotisk person II* (Rt. 2010 s. 1203) er kodet som at de omhandler skyldkrav, fordi dette er nært forbundet med tilregnelighetsdrøftelsen under skl. § 1-3. I disse dommene er ikke lempning eller medvirkning drøftet som egne temaer, og er derfor kodet med «nei» på spørsmål om avgjørelsene omhandler disse emnene. *Skytebane* (Rt. 1955 s. 912) er kodet med «ja» på spørsmål om den omhandler skyldkravet. Spørsmål om skadelidtes eget forhold og årsaksforhold bringes også inn – ikke som egne temaer, men som en del av skyldvurderingen. Derfor er dommen kodet med «nei» på spørsmålene om den inneholder årsaksdrøftelser og drøftelser av skadelidtes medvirkning. Når det gjelder «lempning», har jeg kun kodet avgjørelsene med «ja» dersom lempning er uttrykkelig nevnt. Hvis for eksempel skadevolders økonomi kun inngår som et moment i selve erstatningsberegningen, er avgjørelsen ikke rubrisert som en lempningsavgjørelse. *Familievold II* (Rt. 2004 s. 1794) er kodet med svaret «nei» på om den omhandler lempning, fordi dette kun er nevnt i et sitat som gjøres fra en annen dom (se avgjørelsens avsnitt 39).

Delanalysen bekrefter inntrykket fra arbeidet med de rent juridiske sidene av oppreisningsinstituttet, om at det er *utmålingsspørsmålene* som oftest står i sentrum. I mange av oppreisningssakene er det ikke tvil om selve ansvarsetableringen. For en rekke av de typene saker som er vist foran i diagram 2, foranlediges sjelden særskilte materielle spørsmål. Det må ses i sammenheng med mange av oppreisningssakenes «egenart»: Er det først bevist at det er begått for eksempel drap, vold, voldtekt eller

seksuelle misbruk av barn, er det ofte klart at det foreligger både kvalifisert skyld og årsakssammenheng. De materielle tvistetemaene om utmålingen kan gjelde både den generelle forståelsen av utmålingsreglene og deres anvendelse på det konkrete faktum. Antallet avgjørelser må forstås blant annet ut fra at lovgiver i realiteten har overlatt til domstolene (Høyesterett) å utvikle utmålingsprinsipper og nivåer. Det kreves en viss mengde avklarende rettsavgjørelser for å få et mer «fintegnet rettsanvendelseskart», som i sin tur kan øke forutberegneligheten (og dempe rettsusikkerhet og tvistefrekvens). En slik utvikling finnes på andre områder i erstatningsretten. Som eksempel nevnes utmåling av merutgifter til dekning av pleie- og omsorgsbehov, hvor Høyesterett har avsagt en rekke avklarende dommer. Som en del av forklaringen på antallet saker om utmåling av oppreisningserstatning, hører også at utmålingen her i betydelig grad påvirkes av endringer i straffelovgivningen. Endringer i straffenivået kan foranledige spørsmål om justeringer av oppreisningsnivået, se punkt 3.1 foran om dynamikken i systemet med «bevegelige brikker».

Videre har det interesse å belyse hvilke deltemaer det oftest er uenighet om i Høyesterett. Jeg har derfor kartlagt *dissenshyppigheten*. I datagrunnlaget på 81 avgjørelser som er analysert, er det dissens i 7 saker, som utgjør 9 %. Det er dermed enighet i 91 % av sakene som omhandler materielle spørsmål. Av de 5 avgjørelsene hvor Høyesterett har vært satt med fem dommere, har det vært sterk dissens (3–2) i 1 sak og svak dissens (4–1) i 4 saker. I to av dommene var Høyesterett satt med sju dommere: *Hotel Continentals elevator* (Rt. 1924 s. 486) og *Hestetrille* (Rt. 1933 s. 110), som begge ble avsagt med dissens 5–2. Det er få avgjørelser med i denne delanalysen, med små tall som ikke gir grunnlag for raffinerte analyser. Jeg nevner imidlertid at den største gruppen dissenser gjelder selve utmålingen/nivåfastsettelsen. Her er det dissens i rundt 7,5 % av avgjørelsene (n=6). I halvparten av disse gjelder dissensen kun den konkrete rettsanvendelsen (n=3), mens dissensen i den andre halvparten gjelder både den generelle tolkningen og den konkrete rettsanvendelsen (n=3). Tallene refererer til hele analyseperioden. Det har likevel interesse at dissenshyppigheten i oppreisnings-sakene er på omtrent halvparten av den generelle dissensprosenten for 2014, som var på 18 % (19 av 104 saker).¹⁶⁴ De siste 15 årene har antallet dissenser i Høyesterett vært i intervallet 14–22 %. Dissenshyppigheten er noe lavere i straffesaker (9–18 %) enn i sivile saker (15–31 %).¹⁶⁵

164 Se Høyesteretts «Årsmelding 2014» s. 22, publisert på <https://www.domstol.no/>.

165 Se Høyesteretts «Årsmelding 2014» s. 22.

6.5 UTMÅLINGSMÅTER, ANTYDNINGER OM OPPREISNINGSNIVÅER

Oppreisningserstatning utmåles skjønnsmessig eller med utgangspunkt i normerte beløp. Dette avsnittet skal gi noen tallmessige uttrykk for de utmålingsmåtene man ser i høyesterettspraksis, samt gi noen antydninger om de erstatningsnivåene som finnes i materialet. Analysene her tar utgangspunkt i de 81 avgjørelsene som ikke kun omhandler prosessuelle spørsmål. Av disse avgjørelsene har det igjen vært nødvendig å gjøre et utvalg, fordi det ikke er alle som omhandler selve utmålingen av oppreisningsbeløpet. Denne delanalysen omfatter 61 avgjørelser hvor utmåling har vært et tema.

Jeg har først sett på fordelingen mellom normerte oppreisninger og skjønnsmessig utmålte oppreisninger. Hvordan de ulike fastsettelsesmåtene fordeler seg er vist i diagrammet.

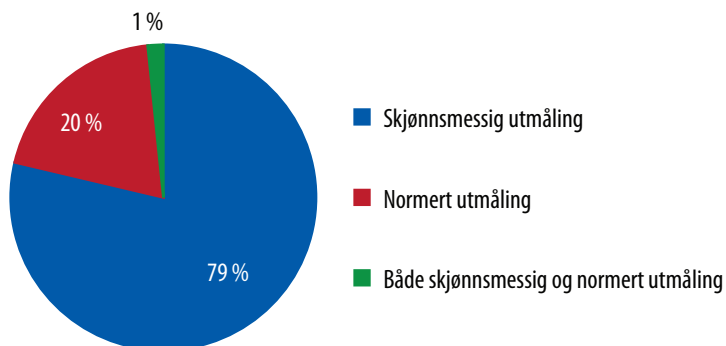

Diagram 4. Hovedformene for utmåling av oppreisningsbeløp

Diagrammet viser at oppreisningsbeløpene fastsettes skjønnsmessig i noe over 3/4 av sakene (79 %, n=48), mens oppreisningen er normert i 20 % av avgjørelsene (n=12). Normeringene gjelder for de fire kategoriene forsettlig drap, grovt uaktsomt drap, forsettlig voldtekt og grovt uaktsomt voldtekt. I én avgjørelse, som utgjør 1 % av analysegrunnlaget her, fastsettes oppreisningene forskjellig for to skadelidte: Den ene fikk utmålt oppreisningen basert på et konkret skjønn, mens den andre var undergitt ordninger med normert oppreisning.

Videre har det interesse å belyse hvorvidt retten har fraveket standardbeløpene, og om avviket har medført høyere eller lavere beløp enn normalerstatningen. Dette er vist i diagrammet nedenfor.

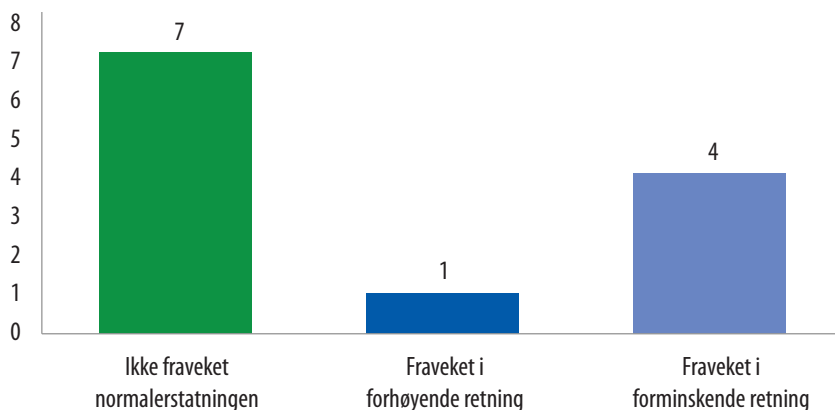

Diagram 5. Sammenfall med og avvik fra normalerstatningene

Antallet avgjørelser som omhandler normert erstatning er 12. Det er et lite antall, og jeg har derfor valgt å angi selve antallet fremfor prosenter i diagrammet. I 7 avgjørelser ble normalerstatningen ikke fraveket, se den grønne søylen. Normalerstatningen ble fraveket i 5 avgjørelser, se de to blå søylene. Den midterste søylen viser at avviket ble til gunst for krenkede i 1 sak, hvor den konkrete fastsatte oppreisningen ble høyere enn standardnivået for den aktuelle krenkelsen. I 4 avgjørelser ble avviket til ugunst for krenkede, som ble tillkjent lavere oppreisning enn standardnivået, se søylen til høyre. Det er et begrenset antall avgjørelser i denne delanalysen, men de som er inkludert viser at hovedparten følger normalerstatningen. Dette er naturlig for å nå målsettingene med en normert oppreisningsordning, jf. punktene 4.1–4.2 foran. Samtidig viser analysen at det domstolsskapte normeringssystemet er *fleksibelt* – og med evne til å fange opp behovet for tilpasninger ut fra det foreliggende faktum. Dermed sikres konkret rimelighet, uten at dette ofres på «standardiseringens alter».

Endelig har jeg forsøkt å belyse *nivåene* på de individuelt utmålte oppreisningene. Datagrunnlaget er såpass begrenset at det gir lite grunnlag for å sette opp diagrammer mv. som uttrykk for mer generelle tendenser. I tillegg har det over tid skjedd nivåhevinger som følge av endringer på det normative planet. Ut fra dette har jeg ikke funnet det hensiktsmessig å utarbeide statistikk over tillkjente oppreisningsbeløp innen kategorier som seksuelle overgrep mot barn og vold i og utenfor nære relasjoner. I stedet – og for å fange inn både utviklingstrekk og hvor variert bildet er med hensyn til nivåene på oppreisningsbeløpene – har jeg utviklet et *prikke*diagram.

Diagram 6. Samlet oversikt over konkrete oppreisningsbeløp og normeringsnivåer

De analyserte høyesterettsavgjørelsene er plassert i diagrammet, og kategorisert ut fra de mest sentrale typene krenkelser. Jeg har benyttet forskjellige symboler for å skille de ulike krenkelsesformene fra hverandre: Symbolet ▲ markerer avgjørelser om seksuelle overgrep mot barn, ◻ angir avgjørelser om forsettlig voldtekt, ◻ omhandler grovt uaktsomt voldtekt, ⊗ markerer saker om forsettlig drap, ⊗ markerer saker om grovt uaktsomt drap, ⊖ symboliserer forsøk på drap, ★ angir avgjørelser om krenkelser i forbindelse med menneskehandel, ● angir saker om vold utenfor nære relasjoner, ● angir saker om vold i nære relasjoner, ⊗ markerer trafikkskadesaker (annet enn bildrap) og ■ viser saker om utuktig omgang med voksne. Endelig er det en samlekategori som rommer følgende: ① er Rt. 2014 s. 745 om krenkelser i form av trusler mot polititjenestemenn, ② er Rt. 2013 s. 601, som både gjelder voldtekt og seksuelle overgrep mot barn og ③ er Rt. 2006 s. 535 om legemsskade etter «healer»-virksomhet.

Den vannrette aksen viser årene fra 1988 til og med 2014.¹⁶⁶ Det var behov for å begrense tidsintervallet for at diagrammet ikke skulle bli så lite at det ble uleselig. Den loddrette aksen viser oppreisningsbeløpene i kroner. Siden tidsperspektivet er fanget inn gjennom den vannrette aksene, har jeg her oppgitt de nominelle beløpene. Ettersom de fleste avgjørelsene har oppreisningsbeløp i spennet opp til rundt 100 000 kroner, er den første delen av aksene mer fingradert enn den siste (etter krøllstreken som markerer at det er en diskontinuitet).

De stiplede linjene viser utviklingen av normeringsbeløp for de fire kategoriene, forsettlig voldtekt (rød), grovt uaktsom voldtekt (blå), forsettlig drap (svart) og grovt uaktsomt drap (grønn). Prinsippavgjørelser som har etablert/utviklet normeringene er markert med et §-tegn bak. Jeg presiserer at samme avgjørelse kan gi anvisning på forskjellige oppreisningsbeløp, fordi det ikke alltid er sammenfall mellom den angitte normalerstatningen og det tilkjente beløpet. Forskjellen kan skyldes at normen ble fraveket på grunn av konkrete saksforhold, herunder at Høyesterett var prosessuelt bundet av lagmannsrettens utmåling. Diagrammet inneholder derfor flere markeringer enn det er avgjørelser.

Avgjørelser som inneholder flere krenkede er kodet slik at alle beløpsangivelsene er angitt. Et eksempel: I *Drosjedrap* (Rt. 2004 s. 592) er det fire etterlatte. Jeg har da markert like beløp ved å angi «x 3» ved siden av oppreisningsbeløpet på 100 000 kroner, og i tillegg satt inn et eget symbol høyere opp i diagrammet for å angi det fjerde oppreisningsbeløpet på 200 000 kroner. Det finnes også avgjørelser med kombinerte temaer, slik som Rt. 2005 s. 1766. Den omhandler seksuelle overgrep overfor den ene datteren og voldsbruk overfor den andre datteren, og er her angitt som to forskjellige saker.

Diagrammet fanger inn ulike sider ved oppreisningsinstituttet. For det første viser det at man står overfor et betydelig antall høyesterettsavgjørelser, og at disse dekker et mangfold av krenkelser. Det vises ved symbolene, som både er mange i antall (avgjørelser) og typer (krenkelsesformer). For det andre gir diagrammet en samlet visualisering av de normerte oppreisningsbeløpene utvikling og de nivåhevingene som er foretatt over tid. Samtlige normeringer er utviklet gjennom høyesterettspraksis, og anskueliggjør den helt sentrale rollen Høyesterett har hatt, og også har, i denne delen av erstatningsretten. For det tredje viser diagrammet interessante trekk på de områdene hvor oppreisningen *ikke* er normert: Den store spredningen av oppreisningsbeløpene – både over tid og innen samme år/tidsrom – viser med tydelighet realiteten i at hver sak om vold, seksuelle overgrep mot barn mv. skal vurderes for seg – og at sakene har

166 Året 1988 er satt som startpunkt fordi Høyesterett da avsa den første dommen om normert oppreisningserstatning, i *Normeringsdom I* (Rt. 1988 s. 532).

store individuelle forskjeller i krenkelsenes karakter og alvorlighetsgrad. Diagrammet angir oppreisningsbeløp fra 5000 kroner (i Rt. 2005 s. 1274) til 500 000 kroner (i Rt. 2012 s. 1773), hvilket innebærer at sistnevnte dom har et beløp som er hundre ganger større enn i den første dommen.

6.6 JUSTITIARIUSDELTAKELSE

Som en siste delanalyse under dette punktet har jeg kartlagt i hvilken grad justitarius i Norges Høyesterett har deltatt i avgjørelsene om oppreisning. I denne delanalysen har jeg også inkludert avgjørelser hvor oppreisningshjemmelen var strl. ikrl. §§ 19 og 21. Av de 81 avgjørelsene som her danner undersøkelsesgrunnlaget, har Tore Schei – jubilanten for festskriftet – deltatt i 13 saker, som utgjør 16 %. Ser man samlet på de 106 avgjørelsene som også inkluderer avgjørelser om rent prosessuelle forhold, har Schei deltatt i 18 avgjørelser, hvilket utgjør 17 %. Schei er den *justitarius* som har deltatt i flest avgjørelser om oppreisningserstatning, se sektordiagrammet.

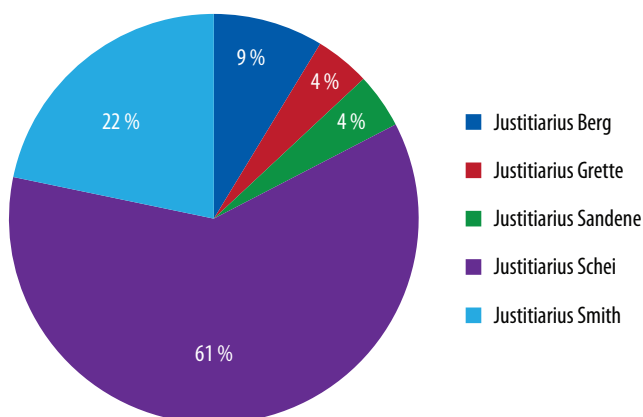

Diagram 7. *Justitarius' deltakelse i oppreisningsavgjørelsene*

Siden Schei tiltrådte som justitarius i Norges Høyesterett i august 2002, har han vært med på å avgjøre 14 saker hvor temaet har vært oppreisning etter skl. § 3-5 (beregnet ut fra de 106 sakene). Det utgjør 61 % av avgjørelsene hvor justitarius har deltatt (n=23). Justitarius Smith har deltatt i 22 % av avgjørelsene, mens de øvrige fordeler seg med 9 % på justitarius Berg, 4 % på justitarius Sandene og 4 % på justitarius Grette. Den store andelen som tilfaller Schei og Smith må ses i lys av den generelle økningen i antallet oppreisningsavgjørelser for Høyesterett, se diagram 1.

7 Et innspill: Fra nominell beløpsregulering til G-regulerte oppreisningsnivåer

Etter mitt syn er det behov for å etablere en ordning som forenkler og mer systematisk inflasjonssikrer oppreisningsbeløpene. Slik systemet fungerer per nå, ser det ut til å være behov for stadige behandlinger fra Høyesterett for å «vedlikeholde» systemet med normerte oppreisninger. Tingrettene og lagmannsrettene kan, og bør, selv foreta oppdateringer, men slike må per i dag baseres på skjønnsmessige vurderinger. Dette er ressurskrevende og lite forenlig med den linjen som Høyesterett har forsøkt å etablere i form av forskjellige tiltak som forenkler utmålingen (slik at de mange sakene om oppreisning dermed kan håndteres innen rammen av straffeprosesssystemet). Innslaget av skjønn er også forbundet med en usikkerhet om alle rettsanvenderne legger til grunn samme prinsipper for å hensynte prisstigning, som igjen har en side mot likebehandling av skadelidte (og skadevoldere).

En annen fordel med å innføre en ordning som mer systematisk tar hensyn til endringer i pengeverdien, er at man demmer opp for «press» mot å fravike de veiledende normeringene etter hvert som inflasjonen medfører en reell reduksjon av oppreisningsnivået.¹⁶⁷ Dette har betydning for at det etablerte normeringssystemet skal fungere også på sikt, for å oppnå de tilsiktede effektiviseringsgevinstene.

Jeg går så over til å drøfte hvordan en inflasjonssikring kan etableres. Oppreisningsbeløpene bør knyttes til en indeks eller annen verdimåler som på en eller annen måte står fast uavhengig av inflasjonen. Etter min mening vil det være en hensiktsmessig løsning å innføre en ordning hvor de normerte oppreisningene knyttes opp mot grunnbeløpet (G), jf. folketrygdloven¹⁶⁸ § 1-4. Det vil gjøre det enklere å fastsette en oppdatert oppreisningserstatning. Her har det interesse at grunnbeløpet er blitt mer rustet enn tidligere til å fange opp endringer i reallønnsutviklingen. Det skjedde ved lovendring i 2009, da det ble innført en særskilt kobling til lønnsutviklingen, jf. ftrl. § 1-4 tredje ledd.¹⁶⁹ G-regulering er også anerkjent fra eksisterende standardiseringsordninger som den standardiserte modellen for yrkesskadeforsikring,¹⁷⁰ og den er utførlig utredet og funnet egnet som gjennomgående reguleringsfaktor i NOU 2011: 16 *Standardisert personskadeerstatning*.¹⁷¹ Av interesse er det at G-regulering er

167 Sml. påpekningen i Rt. 2011 s. 743 (avsnitt 20).

168 Lov om folketrygd 28. februar 1997 nr. 19 (ftrl.).

169 Jf. Ot.prp. nr. 37 (2008–2009) bl.a. s. 120–121 og s. 189.

170 Jf. forskrift om standardisert erstatning etter lov om yrkesskadeforsikring 21. desember 1990 nr. 1027.

171 Jf. NOU 2011: 16 bl.a. s. 44–45. Se også Prop. 110 L (2014–2015) *Endringer i skadeserstatningsloven mv. (standardisert inntektstaperstatning til barn)*.

benyttet på andre områder som ved straffutmåling ved trygdebedrageri. I Rt. 2008 s. 1386 ble det lagt til grunn at «for førstegangsovertredere skal folketrygdens grunnbeløp i fremtiden være veiledende for grensen mellom samfunnsstraff og ubetinget fengsel» (avsnitt 16).

Høyesterett har reist spørsmål om det burde innføres en slik ordning, i Rt. 2011 s. 743. Da dommen ble avsagt pågikk arbeidet med NOU 2011: 16, hvor det foreslås å innføre økt grad av standardisering på personskadesektoren. Høyesterett forventer derfor med å ta stilling til spørsmålet. Selv om det var utenfor Personskadeerstatningsutvalgets mandat å vurdere posten «oppreisning»,¹⁷² inneholder utredningen uttalelser av interesse for spørsmålet om inflasjonssikring av oppreisningen. I NOU 2011: 16 uttaler utvalget at «[d]et kan være formålstjenlig å vurdere om oppreisningserstatning skal knyttes til G, på samme måte som det er lagt opp til i Utvalgets lovforslag».¹⁷³ Jeg er enig i disse betraktningene.

For å illustrere hvordan en normering kan utformes om den kobles til G-reguleringen, skal jeg gi enkelte eksempler. Disse er basert på deloppsummeringen foran i punkt 4.6. Jeg presiserer at utregningene først og fremst er ment å vise en *tenkemåte om systemet*.

Tabell 2. G-regulerte oppreisningsbeløp

Typetilfeller	Nominelt beløp per i dag	Angitt som G-beløp
Grovt uaktsom voldtekt	90 000 kroner	1,0 G
Grovt uaktsomt drap	125 000 kroner	1,4 G
Forsettlig voldtekt	150 000 kroner	1,7 G ¹⁷³
Forsettlig drap	200 000 kroner	2,3 G ¹⁷⁴

Dersom normeringsbeløpene knyttes til grunnbeløpet, må det avgjøres hvilket grunnbeløp som skal benyttes. I Rt. 2008 s. 1386 ble, som nevnt, grunnbeløpet på *gjerningstidspunktet* lagt til grunn i saken om trygdebedrageri, noe som «best avspeiler straffverdigheten av handlingen» i tillegg til å forhindre «at samtidige bedragerier

172 Jf. NOU 2011: 16 s. 13–17, samt s. 27.

173 NOU 2011: 16 s. 412, 2. spalte. Siste del av setningen må formentlig leses som om det sto «på samme måte som det [ellers] er lagt opp til i Utvalgets lovforslag» (min klammeparentes).

174 Indeksjusteres beløpet utgjør det ca. 157 000 i 2014-kroner, som dividert på G (88 370 kroner) blir ca. 1,8. Jeg har også her benyttet 2014-tall, fordi dette er det siste året som gir grunnlag for gjennomsnittstall på tidspunktet for levering av manus.

175 Indeksjusteres beløpet utgjør det ca. 213 000 i 2014-kroner, som dividert på G (88 370 kroner) blir ca. 2,4.

som pådømmes før og etter en oppjustering, får ulikt utfall» (avsnitt 17). Å knytte an mot grunnbeløpet på gjerningstiden er naturlig i forbindelse med straffutmåling. Etter mitt syn står utmåling av erstatning i en annen stilling. Den økte betoningen av oppreisningserstatningens kompensasjonsformål tilsier at grunnbeløpet bør knyttes til oppgjørstidspunktet, som kan være avtaletidspunktet eller domstidspunktet, jf. blant annet *Jensen* (Rt. 1997 s. 1044, på s. 1048) og *Windstad* (Rt. 2006 s. 684, avsnitt 30). Dette fremmer hensynet til *likebehandling av skadelidte*, fordi personer med samme kompensasjonsbehov i utgangspunktet får lik oppreisning uavhengig av når skadehandlingen ble foretatt. Ved å knytte grunnbeløpet til oppgjørstidspunktet *styrkes også inflasjonsvernet*, i tillegg til å gi *konsistens* med det etablerte prinsippet om å anvende nye normeringsnivåer på eldre forhold (f. eks. ut fra ny kunnskap om skadevirkninger), jf. Rt. 2007 s. 791. Se punkt 4.5 foran. Løsningen er også forbundet med en *retts-teknisk fordel*. Dersom grunnbeløpet justeres i løpet av krenkelsesperioden – som ved voldtekter over flere år – benyttes kun grunnbeløpet på oppgjørstidspunktet. Skulle grunnbeløpet vært knyttet til gjerningstidspunktet, måtte man tatt utgangspunkt i et gjennomsnitt for de aktuelle periodene eller beregnet hver periode for seg.

Det vil fortsatt være behov for at Høyesterett oppdaterer nivåene på oppreisningen, men da ut fra ny kunnskap om skadevirkninger og/eller normative endringer i form av justert straffenivå. Den her foreslåtte ordningen for systematisk inflasjonssikring vil formentlig gi bedre forutberegnelighet. Samtidig kan G-regulerte oppreisningsnivåer bidra til en viss avlastning av den arbeidsbyrden Høyesterett allerede har, og fortsatt vil ha, ved å behandle borgerlige rettskrav i de mange straffesakene.